

Botos Kata – Kiss Károly

**A MAGYAR PROTOTÍPUS – ELMENTÜNK A FALIG?
Gazdaság- és társadalompolitikánk konstruktív bírálata**

**Az Utódaink Jövője folyóirat és
a Kortárs Női Reflexiók Fórumának kiadványa
Bp, 2023 október**

Utódaink Jövője folyóirat

<https://utodaink-jovoje.hu/>

Kortárs Női Reflexiók Fóruma

<https://www.femmeharmone.com/kortars-noi-reflexiok-foruma/>

ISBN 978-615-01-9276-5

Tartalom

Összegzés	5
1. Európa-rekorder infláció és pénzügyeink.....	11
2. Fiskális politika	17
3. A külföldi működőtőke-beruházások megítélése	19
4. Iparpolitikánk	21
5. Energiapolitika	25
6. Agrárium	29
7. Szubszidiaritás, vidékfejlesztés	33
8. Környezetvédelem, környezetpolitika.....	35
9. EU-tagságunk, értékrend.....	36
10. Az európai-uniós támogatások körüli vita.....	37
11. Oktatás, kultúra	39
12. Egészségügy, társadalompolitika	41
13. Teljesítményünk európai összevetésben	43
14. A közepes fejlettségi szint áttörésének nehézségei	45
15. Javaslatok, ajánlások	47
Felhasznált tanulmányok.....	49

Összegzés

A 2010-ben hatalomra került Fidesz-KDNP-kormány sikeresen stabilizálta a gazdaságot, majd pedig olyan növekedésorientált gazdaságpolitikát folytatott, mely mindeddig eredményes volt: a foglalkoztatottság növelésére, a belső kereslet bővítésére és a külföldi működő tőke behívására, betelepítésére épült. Az alacsony kamatok, a bőséges szociálpolitikai juttatások és nyugdíj-kiegészítések, az ösztönző szja-rendszer és a foglalkoztatás növelése folyamatosan bővítette az összkeresletet. A kínálati oldalon pedig a kormány a külföldi működő tőke behívására helyezte a hangsúlyt: különféle kedvezményekkel, támogatásokkal és alacsonyan tartotta a társasági adót.

Ezt a sikeres politikát a kedvező nemzetközi pénzügyi helyzet, az alacsony kamatkörnyezet támasztotta alá. De az orosz-ukrán háború kitörésével egy időben az gyökeresen megváltozott, a magyar gazdaságban pedig inflációs robbanás történt.

Az európai rekord-szintet elérő **infláció** (és különösen az élelmiszerárak hallatlanul magas növekedése) mögött komplex gazdasági, pénzügyi és szociálpolitikai jelenségek – részben hibák – állnak. A kormány markáns szociálpolitikai elkötelezettsége – a szociálpolitikai kedvezmények révén – jelentős vásárlóerő-kiáramlással jár. Az MNB 2012-ben kezdett kamatsökkentő politikáját viszont még akkor is folytatta, amikor 2016-ban már az infláció szintje meghaladta a kamatszintet, és ez a helyzet egészen az orosz-ukrán háború kitöréséig fennmaradt. Tehát az alacsony „kamatkörnyezet” tovább duzzasztotta a vásárlóerőt. Az indokolatlanul mindenkinek járó rezsicsökkentés, majd a háború kitörését követő „üzemanyagár-sapka” pedig korlátozta, hogy a kereslet a magas energiaárakhoz igazodjon, azaz csökkenjen. Kínálati oldalról a jórészt külföldi tulajdonú hazai élelmiszeripar és kiskereskedelem korlátozza a felzárkózást a kereslethez. Az élelmiszeripar termelése nem kielégítő – adott esetben természeti okok miatt is –, de tény, hogy a külföldi tulajdonú élelmiszerláncok nagy mennyiségben importálnak külföldi élelmiszereket.

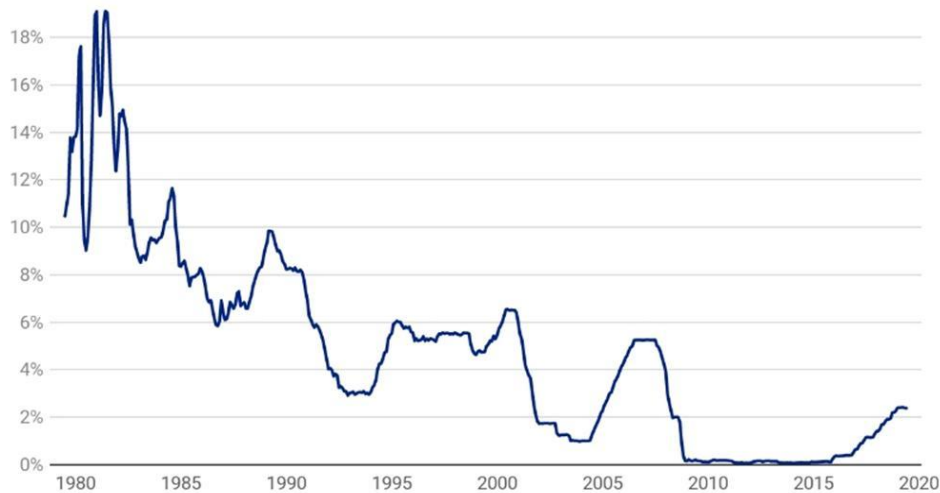
Az infláció felszökkenésében fontos szerepet játszik a devizahelyzet. A magyar gazdaság nagymértékben nyitott, igen magas az import aránya. Devizahiány esetében az árfolyam romlik, és az import megrágul. Ez – rugalmatlan keresletű termékeknél – egyértelműen árszint-emelést okoz, inflációs hatású. És az export révén is több kereslet áramlik be a gazdaságba, az export ágazatokban akár emelkedhetnek is a bérek, ami kereslet-növelő lehet...

A forint árfolyamának tehát mindenképpen kulcsszerepe van a belföldi árak, árszintek alakulásában. A devizahiányt egyébként növelte az a jelentős összeg is, amit az EU visszatartott, nem fizetett ki, és ez erősen rontotta a forint árfolyamát. A forint gyenge árfolyama lényegesen táplálta az inflációt.

Kisméretű és nyitott gazdaság lévén, különösen érzékenyek vagyunk a világgazdaságban végbemenő változásokra: az árak alakulására, a tőkemozgásokra, a termelési szerkezetben, az

együttműködésben és a vállalati struktúrákban végbemenő változásokra. De többnyire elkerüli a figyelmünket egy hasonlóan fontos tényező: a globális pénzügyi helyzet, azon belül is elsősorban az azt meghatározó amerikai kamatpolitika.

Effective federal funds rate

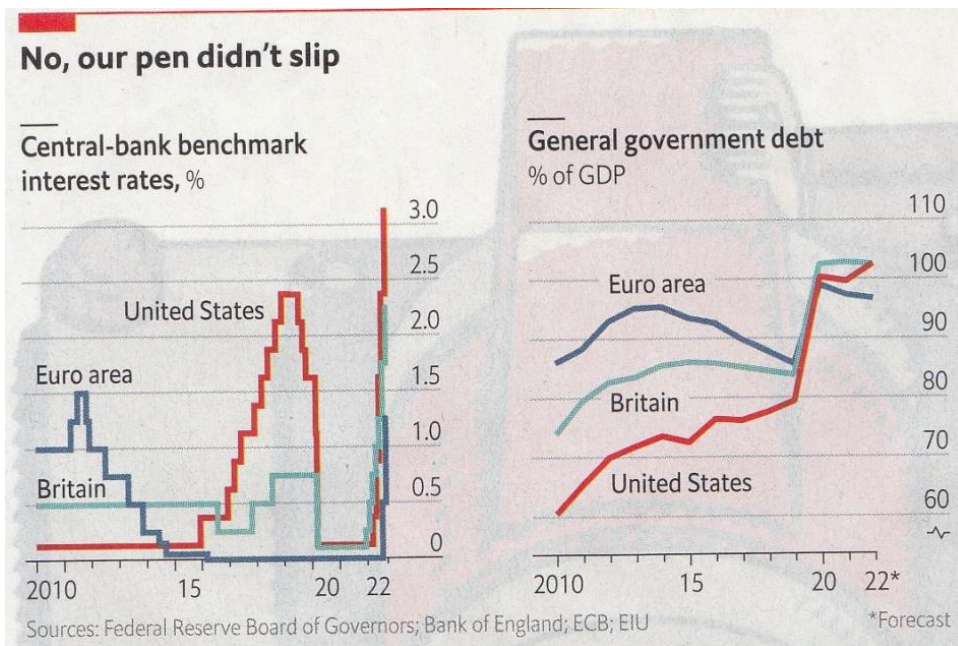

Source: Board of Governors of the Federal Reserve System · [Get the data](#) · Created with [Datawrapper](#)

A 2010 és 2021 közötti kétségtelenül sikeres fejlődésünket az tette lehetővé, hogy a Fed alacsonyan tartotta a kamatlábat, és a többi ország is ehhez igazodott. (2015 és 2019 között volt ugyan egy kiugrás, de a kamat akkor is csak 2,4 százalékra ment fel.) Ez megengedte, hogy Magyarország is ezt tegye. A hitelek olcsók voltak, a vállalatok fejlődtek, a lakosság eladósodott, és úgy a központi költségvetés, mind a fizetési mérleg deficitjét viszonylag olcsón lehetett finanszírozni.

De 2022-ben a Fed már 3 % fölé emelte a kamatlábat, és nyomában az EKB, a svájci és az angol központi bank is. Ez egybeesik az orosz-ukrán háború kitörésével. A több évtizeden át alacsonyan tartott amerikai kamatlábak következtében óriásira duzzadt az amerikai hitelállomány, s mind a lakosság, mind a vállalatok és a költségvetés eladósodtak. A reálbér nem emelkedett, de a fogyasztás nem csökkent („egyetek kamatot!”)... Most azonban Amerikának vissza kell térnie a normalitáshoz. (Az orosz-ukrán háború ebben elsősorban úgy játszott szerepet, hogy az amerikai támogatások miatt nőtt a költségvetési deficit, amely a korábbi Covid-támogatások miatt amúgy is jelentős fedezetlen vásárlóerő kiáramlást eredményezett, s már korábban is deficités volt.)

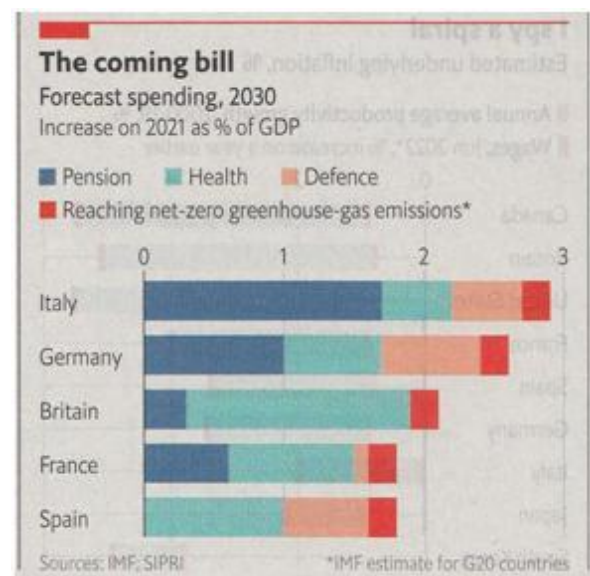
A devizahiány nem kizárólagos magyarázó tényezője a hazai inflációnak. Konceptiónk tendenciaszerűen érvényesül. A teljesítmények visszaesése a járvány idején, a választások előtti "osztogatások", vagy hogy az EU által ki nem fizetett pénzt külföldi tőke bevonásával kell pótolni, mind inflációs hatásúak.

Az EKB a kamatlábat 2014-től kezdve 0 szinten tartotta, melyet csak 2022. szeptemberében emelt 1,25 százalékra. A Fed ezzel egyidőben 3% fölé emelte az alapkamatot. (The Economist October 8th 2022)

A fejlett országoknak mindezen túlmenően, hosszú távon fokozott költségvetési kiadásokkal kell számolniuk a lakosság elöregedése, a hadiipari kiadások növekedése, és a hosszú távú klímacélok elérése miatt. Ezek inflációnövelő hatásának a kiküszöbölése is a magas kamatok hosszú távú fennmaradását valószínűsítik.

(The Economist October 8th 2022)

Tudomásul kell vennünk, hogy ha a nemzetközi pénzügyi helyzet, a kamatkörnyezet megváltozik, mi sem folytathatjuk az alacsony kamatokra épülő expanzív gazdaságpolitikát, és a bőséges szociális juttatások és támogatások gyakorlatát. A költségvetés és a fizetési mérleg deficitjének finanszírozása megdrágul, az árfolyam romlik, és mindez növekvő inflációba torkollik. *Ezért gazdaságpolitikánkat újra kell szabni.* Nagyobb súlyt kell fektetni a költségvetés és a fizetési mérleg egyensúlyára, mert a deficitek finanszírozása – a magasabb kamatoknak megfelelően – számunkra várhatóan jelentősen megdrágul.

az eddigi modell jellegzetességei :

- növekedésorientált
- keresletbővítés (bőséges szoc.pol. támogatások és nyugdíj-kiegészítések)
- alacsony kamatok – a hiányokat olcsón lehetett fedezni
- a külföldi működő tőke támogatása kedvezményekkel

a külső feltételek megváltoztak:

- megváltozott a nemzetközi kamatkörnyezet (a kamatok megindultak felfelé)
- megrágult az energia (orosz-ukrán háború)
- a támogatások csak az alacsony HÉ-t termelő külföldi tőkét vonzzák

megoldás:

- egyensúlyi politikára kell törekedni
- át kell alakítani a költségvetést: az szja progresszivitását fokozni kell, súlyát növelni, és az áfa-ét csökkenteni
- a rezsitámogatást a rászorulóknak kell szűkíteni
- a külföldi tőkét nem kedvezményekkel, hanem az üzleti környezet intelligensebbé és vonzóbbá tételével, képzetesebb munkaerőre kell becsalogatni

De látnunk kell, hogy az európa-rekorder infláció elsősorban nem gazdaság- és pénzügypolitikai hibák következménye, bár hamarabb rá kellett volna jönni, hogy a külső körülmények változtak, s alkalmazkodni kellett volna hozzájuk. A kormány súlyos dilemmákkal áll szemben, és a választott megoldást politikai céljai is befolyásolják.

Gazdaságpolitikánk alapvető célja hosszú távon az ország felzárkóztatása kell legyen a fejlett országok színvonalához, melynek során bővíteni és erősíteni kell a középosztályt, társadalompolitikánkban továbbra is nagy hangsúlyt kell kapjon a családbarát kultúra és több figyelmet kell fordítani a vidék komplex fejlesztésére.

(1) Ezzel egy időben **az adópolitikát, mely eddig elsősorban a kínálat és a fogyasztás növelésére ösztönzött, nagyobb mértékben kell a szociálpolitikai szempontok szolgálatába állítani:**

- Növelni kell a személyi jövedelemadó progresszivitását, és a növekedésorientált gazdaságpolitika elősegítése helyett annak inkább a társadalmi kohéziót és a szociálpolitikai szempontokat kell szolgálnia.
- Az alacsony keresetű rétegek (oktatás, egészségügyi kiegészítő személyzet) bérét haladéktalanul fel kell emelni – az szja progresszivitásának növeléséből származó többlet ennek egyik fedezete lehetne.
- A még mindig feleslegesen pazarló rezsitámogatást a rászorulókra leszűkítve további jelentős forráshoz juthatnánk az említett bércorrekciók elvégzéséhez.
- Költségvetésünkben nemzetközi mértékben is túl nagy szerepet játszanak az áfa-bevételek. Ezek a forgalomtól, a fogyasztás növekedésétől függenek. Ha a fogyasztás – az összkereslet növekedésének visszaesése miatt – csökken, vagy kevésbé nő, akkor az áfa-bevételekre épülő költségvetés finanszírozása is nehezebbé válik. Ez a probléma megoldható, ha nagyobb hangsúlyt fektetünk a személyi jövedelem-adózás progresszivitására.
- E korrekciók segíthetik egyik fontos társadalmi célunk, a középosztály megerősítését. Az szja adórendszerben elfoglalt súlyának és progresszivitásának növelése hozzájárulhat, hogy a középosztályt a 4.-től a 8.-ig tartó jövedelmi decilisek képezzék, s a 9. és 10. decilis ne legyen olyan jelentősen elszakadva az alsóbb rétegektől.

(2) A kormány gazdaságpolitikájának markáns vonása **a külföldi működőtőke becsalogatása** jelentős közvetlen támogatásokkal és kedvezményekkel. De a közepes fejlettség csapdájából való kitöréshez önmagában ez nem a megfelelő módszer. Azok az országok, melyek ezt az utat követik, „beragadnak”, nem tudnak a fejlettség magasabb fokára lépni. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a legfejlettebb technológiát képviselő külföldi működőtőke számára a legfontosabb a szakmai és az üzleti környezet: a munkaerő szakképzettsége, a digitális infrastruktúra fejlettsége, az innovációs környezet. Az olcsóbb bérért és a támogatásokért idejön ugyan, de csak alacsony hozzáadott értékű munkát hoz. Ezért prioritást kell változtatni: az erőforrásokat nem a külföldi tőke közvetlen támogatására kell fordítani, hanem a szakképzettség, az innovációs háttér, egyszóval, az „intelligensebb” üzleti környezet fejlesztésére. A magas hozzáadott értéket előállító, az információtechnológia élvonalába tartozó külföldi vállalatok számára ez utóbbi lenne a fontosabb.

(3) A **centralizáció mértéke túlzott, enyhíteni kellene**, a szubszidiaritás szellemében. Nagyobb önállóságot kellene, hogy kapjanak a területi önkormányzatok és a szakmai szervezetek. A **közoktatás** területén a legfontosabb a fizetések emelése. De a tanítási kedvet, a tanári önállóságot is növelni kell: a tananyag kiválasztásában és a tanítási módszerekben. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a sikeres közoktatás esetében mindkét feltétel fontos szerepet játszik.

(4) Az **egészségügyi kiadások** az új gyógyászati technológiák és gyógyszerek megjelenésének köszönhetően világszerte hallatlan mértékben nőnek. Ezért egyre inkább tarthatatlanná válik az általunk követett rendszer: hogy a társadalombiztosítás mindent fedez. A nyugat-európai országok mintájára át kell térnünk a kiegészítő biztosítások rendszerére.

(5) Fontos változtatásra lenne szükség a **nyugdíjrendszerben**: be kellene vezetni a „gyermekpontos” rendszert. Ez a demográfiai céljainkkal kompatibilisabb megoldás lenne. Hosszú távon jól ösztönözné a nagyobb családok kialakulását, és a költségvetés által fedezett szociálpolitikai kiadások növelésének egyik legcélszerűbb módja lehetne.

(6) Kormányunk politikájában a **környezetvédelem** nem élvez kitüntetett szerepet. Az gyakorlatilag leszűkül az egészségvédelemre. De látni kell, hogy minden olyan megoldás, ami fokozza az energia racionális termelését és felhasználását, az egyben jelentős környezetvédelmi tényező is. Ugyanakkor növeli a gazdaság versenyképességét. A megújuló energiák termelésének fejlesztése egybeesik az energiapiaci követelményekkel.

(7) Az **élelmiszeriparban** és ellátásban – a lehetőségekhez mérten – nagyobb szerepet kellene kapjon a hazai tulajdonú termelés. El kellene érni, hogy a nagy külföldi élelmiszeráruházláncok nagyobb mértékben forgalmazzák a hazai gyártású élelmiszereket. Meg kell oldani továbbá a vidéki felvásárló hálózatok működtetését.

1. Európa-rekorder infláció és pénzügyeink

Számos tanulmány jelent meg a közelmúltban az infláció nemzetközi tapasztalatairól. Mivel a gazdasági teljesítmény mindenütt visszaesett, a stagfláció rémképe rajzolódik ki: vajon bekövetkezik-e, amit a hetvenes években az USA megtapasztalt: a stagnálás, magas infláció mellett? Vajon mi okozta az inflációt és az infláció megfékezése milyen reál-áldozattal jár: átmenetivel, vagy tartós GDP-csökkenéssel? Milyen monetáris politikai reakciók születtek – és mit tett a fiskális politika? Azt is vizsgálták, hogy vajon a kormányzatok milyen eszközöket használtak fel – jobbra a fiskális politika terén –, az infláció visszaszorítására.

Spéder Balázs és Vonnák Balázs kimutatta, hogy a hosszútávú nemzetközi tapasztalatok szerint az infláció letörése nem járt tartós reál-áldozattal.¹ A Czecezi Vivien és több más szerző által írt tanulmány szerint az infláció letöréséhez mindig erőteljes kamat-szigorítás kellett, ami viszont kedvezőtlenül érinti a fiskális stabilitást. "Ha a relatív árkiigazítások tartósak, és a magasabb infláció másodlagos hatásokat vált ki, a központi bankoknak nincs más választásuk, mint reagálni. A válaszlépés kalibrálása természetesen kompromisszumot tesz szükségessé. A túl nagy és túl gyors szigorítás felesleges károkat okozhat. Ha viszont túl keveset tesznek, az egy későbbi, nagyobb és költségesebb szigorítást kényszeríthet ki. A magasabb energia- és élelmiszerárak jelentős nyomást fejtenek ki a megélhetési költségekre, ami költségvetési beavatkozást válthat ki."²

Az IMF megállapítása szerint a monetáris politikának az árstabilitás helyreállítása érdekében a szigorító pályán kell maradnia, a költségvetési politikának pedig a megélhetési költségekre nehezedő nyomás enyhítésére kell törekednie, miközben a monetáris politikához igazodó, kellően szigorú irányvonalat kell fenntartania.³

Az európa-rekorder hazai inflációt sokak szerint az orosz-ukrán háború következtében felszökött magas energiaárak okozzák. Véleményünk szerint azonban nem pusztán erről van szó és az nem is értelmezhető csupán túlkeresletként; bár az is fontos szerepet játszik benne. **Megértésének kulcsa a devizahiány: a költségvetés, a fizetési mérleg, a devizamérleg, a kamatok és az árfolyam bonyolult összefüggése.**

Fellner Ákos alapos elemzéssel kimutatja, hogy a Fidesz-kormány 2010-es hatalomra kerülése óta jelentősen megnőtt a belföldi kereslet – elsősorban a lakossági hitelállomány felduzzadása következtében. Ez a lakás- és gépkocsi-vásárlások markáns növekedésében is megmutatkozik. A pénzkiramlásnak része a családpolitika, a lakásépítési és vásárlási és az autóvásárlási kedvezmények. Mivel a költségvetési kiadásokat a 3 százalékos deficit-korlát miatt nem lehetett jelentősen növelni,⁴ a kormány az alacsonyan tartott hitelkammattal tette lehetővé szociálpolitikai céljainak a megvalósítását. A kereslet ilyen mértékű növelését unortodox

¹ Spéder Balázs – Vonnák Balázs: Inflációs sokkok és dezinfláció: stilizált tények az elmúlt 50 év alapján. Hitelintézet Szemle, 22. évf. 3. szám, 2023. szeptember.

² Czecezi Vivien et al.: Az infláció nem monetáris kezelése az EU országaiban. Külgazdaság, 2023/3-4. (95. o.)

³ IMF World Economic Outlook. Update. January 2023. <https://www.imf.org/-/media/Files/%20Publications/WEO/2023/Update/January/English/text.ashx>

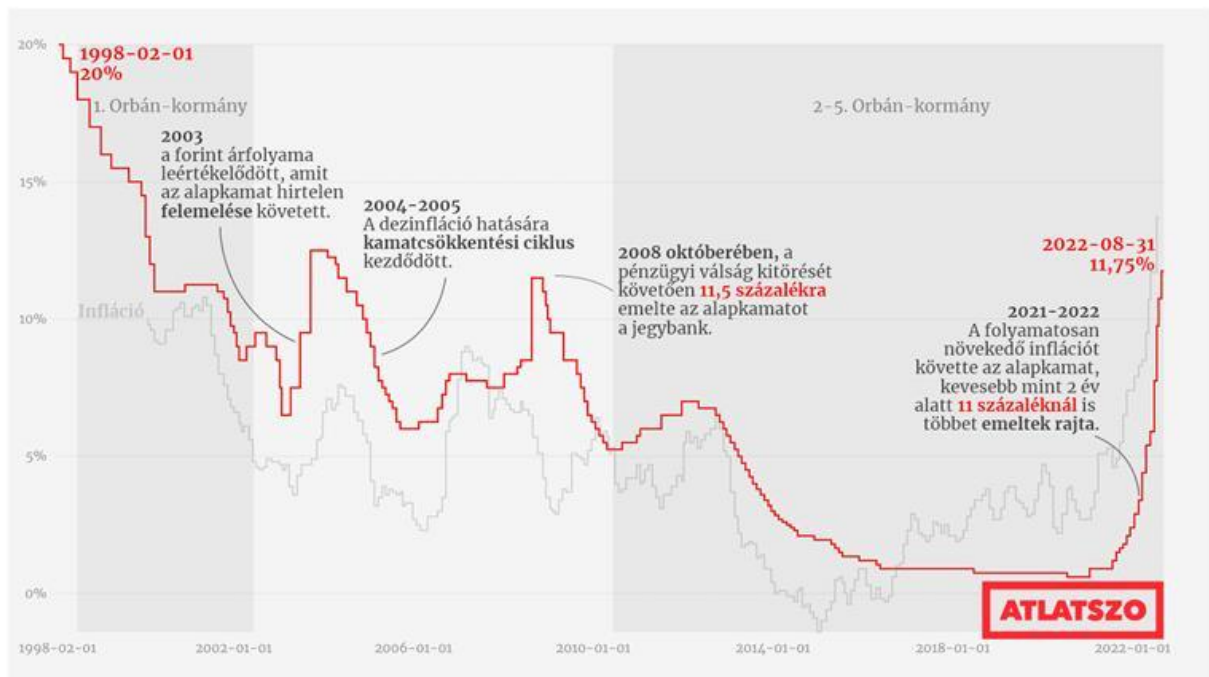
⁴ A covid-járvány idején az EU ezt a korlátot felfüggesztette, és az oroszellenes szankciós politika következményei miatt változatlanul hatályon kívül van.

gazdaságpolitikának nevezi. Megállapítása szerint ez a mesterségesen hatalmasra duzzasztott kereslet okozza a magas hazai inflációt.⁵ Ezt a 2010 után követett gazdaságpolitikát azért nevezték unortodoxnak, mert szembe ment az IMF stabilizálási javaslataival, melyek lényege mindig a megszorítások és a költségvetési deficit lefaragása. Az összképnek része az is, hogy a gazdaságpolitika nem segített növelni a hazai tulajdonú KKV-k innovációs tőkéjét. A KSH adatai szerint a hazai KKV szféra innovációs beruházásai főleg ingatlanberuházások és nem technológia fejlesztések voltak. Ez is akadályozta, hogy a kínálat felzárkózzon a kereslethez.⁶

Ugyanakkor látni kell, hogy a gazdaság dinamizálása hitelfelvételen alapuló keresletbővítéssel egyáltalán nem magyar találmány, nem kivételes dolog. Ezt minden fejlett piacgazdaság alkalmazza, Amerikával az élen.

A kormány stabilizálási programjának az is fontos része volt, hogy a költségvetés elsősorban forintban, és a hazai lakosságnak adósodjon el. (Ami sikerrel is járt.)

„A költségvetési deficit aggasztja a külföldi hitelezőket, és ez erősen *megdrágítja* a deficitbe csúszó országoknak adott kölcsönöket. Ennek árát a költségvetésből kell megfizetni, ami növeli a deficitet... Kis, nyílt országok ezt nem tudják saját pénzteremtéssel fedezni, mert a külföldi hitelek devizában kell megfizetni. A magasabb hitelköltségek kétségbeesett deviza-hajszolásra vezetnek, s ez *rontja az adott valuta árfolyamát*. Ezen keresztül nő az importált infláció. Ördögi kör! Romlik az a mutató, amit a pénzpiacok figyelnek!”

Az alapkamato és az infláció 1998 és 2022 augusztusa között

⁵ Fellner Ákos: Megbukott az unortodox gazdaságpolitika. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/az_unorthodoxia_kudarca.pdf

⁶ Uott.

„A Nemzeti Bank nem teheti meg, hogy ne tartson a külföldi kamatemelésekkel, mert az pénzügyi öngyilkosság lenne. ... A külföldi betétek elhagyják a bankrendszert, ha elmarad az emelés. A hazai pénzt is, ha az konvertibilis, sokan átváltják külföldi valutára, mert úgy többet hoz. Az új (megújított) hitelek meg eleve drágák. A külföldi hitelfelvétel költségei egekbe szöknek. Ezért emelni kell itthon a kamatot.”

„A magasabb forint-kamatok viszont, melyek a fenti folyamatnak ellene hatnak, veszélyeztetik a hazai hitelből gazdálkodókat és a belföldi magán-adósokat. Igen sokaknak van lakáshitelük. A kamatemelés csökkenti a lakosság fogyasztását, ami az ÁFA bevételek mérséklődését hozza. Pedig ez a költségvetés legfontosabb bevétele nálunk! Újra csak *növekszik a deficit*... Ami, mint láttuk, a külföldi hitelezőket idegesíti... Drágábban adják a kölcsönt. Ismét az ördögi körben vagyunk... Szinte nincsen jó megoldás!”

Az állandó inflációs nyomásnak, a túlkeresletnek történelmi oka is van, mert a háború utáni kommunista hatalomátvétel következménye az értelmiségi bérek alacsonyan tartása volt, s ezt az aránytalanságot éppen napjainkban kell elkerülhetetlenül felszámolni.⁷

A szociálpolitikai háttérű keresletbővítés indokoltságát el kell fogadnunk, de mindezek mellett meg kell jegyeznünk, hogy a 2022 tavaszi választások idején és az azt megelőző években is, valóban túl sok pénz (vásárlóerő) áramlott a gazdaságba. Az indokolatlanul mindenkinek járó rezsicsökkentés, majd a háború kitörését követő „üzemanyagár-sapka” pedig korlátozta, hogy a kereslet a magas energiaárakhoz igazodjon, azaz csökkenjen.

Fellner Ákos az egyik kritikus pontot abban látja, hogy az MNB túl későn kezdte el a kamatláb emelését. De:

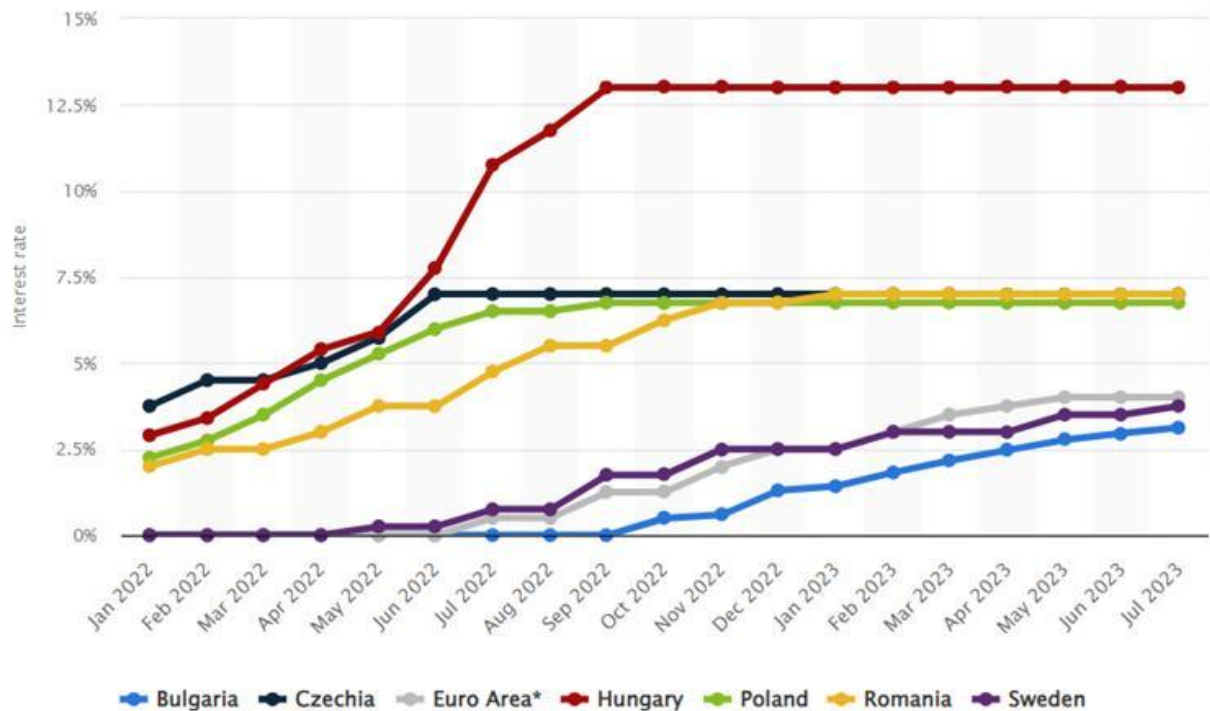
„Mit tegyen a kormány, ha aggódik a lakosság legelesettebb rétegeinek a megélhetéséért, és annak politikai következményeiért? Melyik kockázatot vállalja: *a hazai kamatok alacsonyan tartását*, aminek eredményeként a külföldi finanszírozás drágul, s ez természetesen visszahat a belső költségvetési helyzetre,– hisz a deviza-kamatokat a költségvetés fizeti –, vagy a *kamatemelésekkel* a belső finanszírozás drágulását okozza, ami ugyan némileg megnyugtatja a külföldi hitelezőket, és megállíthatja a devizaárfolyam esést, de a költségvetésnek a fogyasztás visszaesésén keresztül ÁFA bevétel-kiesést okoz. Tehát ismét csak rontja az egyensúlyi helyzetet, növeli a deficitet.”⁸

Mind a kelet-európai EU-tagországok, mind az EKB 2022 nyarán elkezdtek a kamatláb emelését – és, mint látható – az MNB szeptember végén mindenkinél magasabb kamatemelést hajtott végre.

⁷ Lásd erről Botos Kata: Infláció. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/inflacio_tortenelmi_szalak.pdf

⁸ Botos Kata: Az igazság körei https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/bk_igazsag_korei.pdf

Az uniós országok központi bankjainak alapkamata 2022 január - 2023 július között
(Statista 2023)

De tekintettel arra, hogy Magyarországon már 2015-ben megindult felfelé az infláció, a 2012 óta tartó kamatcsökkentés a korábbiakban még akkor is folytatódott, amikor 2016-ban már az infláció magasabb volt, mint az alapkamat, a 2022 nyarán ill. szeptemberben kezdődő korrigálás már nem volt elegendő annak megállítására. Tehát addig a korábban alacsony „kamatkörnyezet” tovább duzzasztotta a vásárlóerőt. De vajon, miért tartotta a Nemzeti Bank oly sokáig alacsonyan a kamatokat? Feltehetően azért, mert a kormány azt várta, hogy ezzel segítse a gazdasági szereplők termelését, s ne csökkentse az eladósodott lakosság fogyasztását... A leckét, hogy nem lehet a nemzetközi környezettel a kamatpolitikában szembe menni, alaposan megtanulta aztán az MNB, és ezért volt a 2022 őszi igen drasztikus emelés. Utóbbi mértékének oka tehát a pénzügyi pszichológia, ami a pénzügyi szférát roppantul befolyásoló jelenség. Látni kell, hogy igen hatalmas spekulációs hullám indult meg 2022-ben Magyarország ellen, („A cápák mellett mindenféle állat próbál kiharapni a vergődő halból nagy falatokat”).

Ezzel szemben volt kénytelen az MNB „vészkamat-emeléssel” védekezni.

Az orosz-ukrán háború is rontotta pénzügyi helyzetünket. Fizetési mérlegünk 2019-től kezdve, de 2022-ben jelentősen romlott, ami növelte az inflációt. A brüsszeli pénzvisszatartás – amely alig vitathatóan összefügg a kérdésben elfoglalt magatartásunk büntetésével – a fizetési mérleg szempontjából különösen nagy problémát okoz. Hiszen így devizahiány keletkezik, nemcsak pénz-hiány... A deviza-hiány a forintárfolyam romlásán keresztül erőteljesen hat az inflációra. Mert igaz, hogy a belső egyensúly megbomlása mindig

kihatással van a fizetési mérlegre, és ezért a kormányokat a nemzetközi pénzpiac mindig a deficitek csökkentésére készíti. De nálunk a deviza-hiány kifejezetten konkrétan, nemcsak áttételesen jelentkezik, a forintban mért költségvetési deficit romlásában. Drágul ugyanis a hitelek ára, amit a költségvetés fizet. (Egyébként a deficit-csökkentés mindig megszorító intézkedéseket követel meg.)”⁹

Ha a kormányzat nem tud fiskális eszközökkel korrigálni, akkor - **olyan esetben, ha a fizetési mérleg súlyosan deficit** -, egy nyitott, kis gazdaságban az inflációt aligha lehet pusztán kamatemeléssel leszorítani. Az árfolyamon keresztüli inflációs hatás közvetlenül és közvetetten is jelentkezni fog. A mi nyitott kis országunkban a fizetési mérleg romlása az inflációra közvetetten nagy hatással van. Miközben a fizetési mérleg romlása az árfolyam-esésen keresztül, az import drágulásával pedig közvetlenül növeli az inflációt. A deficit fizetési mérleg viszont külföldi hitelek felvételét teszi szükségessé, ami a kamatok magasán tartását igényli. (Azért, hogy demonstráljuk antiinflációs monetáris politikánkat, s valamelyest elfogadható áron kapjunk külföldről hitelt.)

A deviza-kérdések megértése nélkül az inflációra nincs adekvát magyarázat. A nemzetközi pénzügyek értése nélkül egy nyitott kis gazdaság pénzügyei értelmezhetetlenek, s így gazdaságpolitikája se fogalmazható meg okosan! Nekünk a nemzetközi rendszerben csak igazodási lehetőségünk van. Nem nekünk van a világ pénzügyi rendszere kitalálva. A közgazdaságtant a zárt nagy gazdaságokra modellezték. (Így látják ezt a fejlődő országok is.)

Látni kell, hogy a jelen Bretton-Woods-i pénzügyi rendszer teljes konvertibilitásának elve nem igazán járható út. Lámfalussy Sándor már 2008-ban publikált könyvében megírta, hogy *el kellene ezt felejteni*.¹⁰ (Nem lehet nem figyelembe venni egy ilyen komoly pénzügyi (magyar!) szakértőnek a véleményét!) Nem lehet elfogadni szentírásként, kőtáblaként a jelenleg érvényes IMF-szabályok kritizálhatatlanságát! (Pedig ebben nőttek fel közgazdász generációk.) De itt az ideje, hogy megértsük – beleértve a gazdaságpolitikát is – e kérdés jelentőségét! Nem mi találjuk ezt ki: napjainkban a nemzetközi szakirodalomban rengeteg komoly szakértő bírálja a jelenlegi nemzetközi pénzügyi rendszert, mert az csak a fejlett országok számára egyértelműen kedvező.

A forró pénzek szabad áramlása igen kártékony hatással lehet egy ország fizetési mérlegére, és árfolyamára.

A magyar gazdaság nagymértékben nyitott, igen magas az import aránya. A forint árfolyamának így kulcsszerepe van a belföldi árak alakulásában. A devizahiányt, ami rontja az árfolyamot, növelte az a jelentős összeg, amit az EU visszatartott, nem fizetett ki (noha járt volna). A forint gyenge árfolyama ezért szintén táplálta az inflációt. A magyar adószervezet fogyasztás-csökkenés esetén kétségkívül inflációs hajlamú a fogyasztási adók nagy súlya

⁹ Botos Kata: Miben van igaza Fellner Ákosnak – és miben nincs?: https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/fellner_akos_igaza.pdf

¹⁰ Lámfalussy Sándor: Pénzügyi válságok a fejlődő országokban. Akadémiai Kiadó, 2008.

miatt.. A magas deficit viszont drágítja a hitelezést. Leszorításához –úgy tűnik –, a fiskális politika átstrukturálása szükséges.

További problémát jelent, hogy miközben kiváló mezőgazdasági feltételekkel rendelkezünk, az élelmiszerárak inflációja tavaly nálunk volt Európában a legmagasabb. Élelmiszeráraink a legmagasabbak közé tartoznak! Ez megdöbbentő, mint ahogy az is, hogy miért esett vissza az élelmiszeriparunk. Kínálati oldalról egyébként a jórészt külföldi tulajdonú hazai élelmiszeripar és kiskereskedelem korlátozza a hazai felzárkózást a kereslethez. Az élelmiszeripar termelése nem kielégítő, a korábban itthon termelt hagymát, krumplit, babot, borsót, fokhagymát importáljuk. (Még Kanadából is!) A külföldi tulajdonú élelmiszerláncok pedig nagy mennyiségben importálnak külföldi élelmiszereket. A devizahiányos környezetben meg, mint láttuk, a forint leértékelődik, és az import megdrágul. Így az élelmiszer import is...

Az MNB szeptemberi inflációs jelentése szerint a hazai gazdaság teljesítménye 2023-ban (-0,5)–0,5 százalék közötti tartományban várható. „A várttól érdemben elmaradó makrogazdasági – különösen fogyasztási – pálya miatt az idei évben a 3,9 százalékos hiánycélnál magasabb hiány kialakulása várható.” /.../ „2023 második negyedévében Európában lassult, Kínában és az Egyesült Államokban gyorsult a gazdasági növekedés. A rövid távú kilátásokat lefelé mutató kockázatok övezik. A nemzetközi – különösen az európai – konjunktúrakilátások alakulásában változatlanul jelentős bizonytalanságot okoz az elhúzódóan magas inflációs környezet, a folytatódó orosz-ukrán háború és az általánosan növekvő geopolitikai feszültség. Az amerikai GDP 2,6 százalékkal bővült éves összevetésben, míg Kínában 6,3 százalékos éves növekedést regisztráltak. Ugyanebben az időszakban az EU gazdasága 0,4 százalékkal növekedett. Az elmúlt hónapokban folytatódott a hazai infláció csökkenése, augusztusban 16,4 százalékon alakult a fogyasztóiár-index. A külső és a belső tényezők egyaránt a dezinfláció irányába mutatnak. A gázárak és a szállítási költségek változóképpen alakultak, de továbbra is a háború kitörése előtti szinteken maradtak. Az értékláncokban korábban jelenlévő feszültségek oldódtak, emellett a globális konjunktúra lassulása tovább fékezi a külső inflációt. A szigorú monetáris politika, a tavalyi évhez képest mérsékeltebb globális nyersanyagárak, a visszafogott fogyasztás és a kormányzat piaci versenyt élénkítő lépéseinek árleszorító hatása egyre szélesebb körben fejt ki erős dezinflációs hatást. Az idei infláció gyors ütemű csökkenését bázishatások is támogatják. Előrejelzésünk szerint a hazai infláció novemberre várhatóan egyszámjegyre csökken és 2025-ben tér vissza a jegybanki toleranciasávba. A kőolaj világpiaci árának emelkedése erőteljesen éreztette a hatását a hazai üzemanyagárakban, ami lassítja a dezinflációs folyamatot. A 2023-ra vonatkozó előrejelzési tartomány a csökkenő bizonytalanság következtében 17,6 – 18,1 százalékra szűkült.”

„Az Egyesült Államokban a Federal Reserve változatlanul **tartotta az irányadó ráta célsáváját** szeptemberben, miután júliusban 25 bázisponttal **5,25-5,50** százalékra emelte azt. **Az EKB folytatta kamatemelési ciklusát**, valamint júliustól leállította az APP program keretében vásárolt, lejáró értékpapírok újrabefektetését.”

„**A befektetői hangulatot a mérséklődő, de továbbra is magasan alakuló globális inflációs környezet határozza meg.** A fejlett gazdaságokban az elsődleges inflációs mutatók

már jelentős enyhülést jeleztek az elmúlt hónapokban, a maginfláció is enyhén mérséklődött. A pozitív képet ugyanakkor árnyalja, hogy a globálisan fennálló, felfelé mutató inflációs kockázatok még nem kerültek ki teljesen a rendszerből, így az inflációs cél feletti szintek tartós fennmaradását eredményezhetik.”¹¹

Az MNB inflációs előrejelzése megerősíti prognózisunkat: mi nemzetközi viszonylatban hosszú távra is a magas infláció miatti magas kamatszinteket valószínűsítjük.

2. Fiskális politika¹²

De nézzük meg mi is a helyzet a fiskális politika terén? Mit mutat a statisztika?

2000 óta a költségvetési bevételek növekedése majdnem minden évben meghaladta a GDP növekedési ütemét. 2021-ben a GDP 397%-ra, a költségvetés bevételei 471%-ra nőttek, 2000-hez képest.

A tendencia a Fidesz-kormányok alatt is folytatódott: 2010-re a GDP 212%-ra, a költségvetés 230%-ra emelkedett 2000-hez képest. 2021-ben 2010-hez képest azonban a GDP csak 187 %-ra nőtt, a költségvetés bevételi oldala viszont 205%-ra emelkedett.

2010-ben a költségvetés összegének aránya a GDP-hez képest kb. 25% volt. A Fidesz-kormányok alatt, 2013-ra, ez felment 33% körülire, s a továbbiakban is 33-34% között stabilizálódott. A költségvetésből a gazdálkodó szervezetek befizetése a 2010. évi 13 %-ról a továbbiakban lecsökkent 9-10%-ra (2021-ben 11%-volt).

Ami a költségvetési hiányt illeti: 2021 és 2000 között a hiány 1268%-ra nőtt, míg a költségvetés bevételei csak 471%-ra emelkedtek. 2000 és 2010 között a deficit még a bevétellel *arányosan* nőtt, de ezt követően, 2021ben 2010- hez viszonyítva, a hiány 558-ra nőtt, s a bevételek csak 205%-ra emelkedtek.

A deficit mindig a bevételek és a kiadások növekedésétől függ. A kiadások nőttek, viszont a bevételek növekedése a fentiek szerint elmaradt. (A Covid időszak alatt a kiadások különösen elszaladtak) Így e kettős hatásra a deficit erősen növekedett. . Ebben természetesen benne van a Covid időszak termelés visszaesése miatti bevétel-lassulás, és a szociálpolitikai okok miatti nagy pénz-kiáramlás is.

Ha ezeken a számokon eltöprengünk, láthatjuk, hogy *a gazdaságpolitika* fiskális szempontból alapvetően a kereslet-növekedésből származó *ÁFA-bevételeken nyugodott*. A gazdálkodó

¹¹ Az MNB 2023. szeptemberi inflációs jelentése.: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/inflacios-jelentes/2023-09-26-inflacios-jelentes-2023-szeptember>

¹² Botos Kata: Fiskális politikánk. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/botos_fiskalis_politika.pdf

szervezetek terheit viszont számos módon *könnyítette* a kormány, és csökkentette az szja-t is. Láthatjuk, hogy a 2014-2019 közötti kedvező nemzetközi kamatkörnyezet hatásait élvezve (ami nyilván relatíve csökkentette a költségvetés kamatszolgálati terheit), meg kívánta emelni a termelő szervezetek érdekeltségét. Ez idő alatti bevételeit azonban nem az ágazati béraránytalanságok fedezésére fordította, hanem a gazdálkodó szervezetek ösztönzésére, terheik mérséklésére. Az adóterhek csökkentése természetesen bizonyos bevétel-kiesést okozott. (Hogy a „nagyobb forgalom – kisebb adóterhek” várakozás végül is nem valósult meg, mégiscsak mutatja, hogy a bevételek növekedése – láttuk – elmaradt a deficit fent bemutatott növekedési üteme mögött. Ismételve mondjuk: a deficitben a Covid-járvány kiadásai és egyéb tényezők, pl. a választások előtt pénzköltések – ugyancsak szerepet játszottak.) Végül is azonban mindennek eredménye egy *súlyos deficit* lett a költségvetésben!

Hazánkban mára valóban a térség egyik legnagyobb költségvetési deficitje van. Az EU-ban csak az olasz deficit nagyobb, 8%, s a mienkkel (6,2%) azonos még a román hiány. 2022-ben a kormányzat adóssága az EU adatok szerint csak 73% volt, ami a jobban eladósodott nyugati államokkal szemben nem tűnik soknak. Sajnos azonban, mivel az EU tagok többsége euróban gazdálkodik (és abban adósodik el), nálunk viszont Ft van, így *az adósság egy számottevő része külföldi valutában jelenik meg*. Így a helyzet mégis kényesebb. *Amennyi előnyt jelent, hogy nem vezettük be az eurót, s így árfolyam-politikánkban szabadabbak vagyunk, ez annyi hátrányt is jelent, a nemzetközi spekulációval kapcsolatos sebezhetőség miatt.*

Nagy terhet ró ez a fiskális politikára, mert a deficitet karban kell(ene) tartani, hiszen a nemzetközi pénzpiacok azt nézik... Sajnos azonban, mint láttuk, a magyar fiskális politika sokkal nagyobb mértékben támaszkodik a bevételeiben a forgalmi adókra, mint a legtöbb országban. Ismételjük, sokadszor, hogy az ÁFA nálunk a legmagasabb. Ezzel szemben a jövedelemadók terén a legalacsonyabbak között vagyunk, a társasági adó a 2010-es évek óta folyamatosan csökkent. Ez az adószervezet „békeidőben”, gyors gazdasági növekedés mellett kedvező, de válságos helyzetben fokozottan hátrányos. A magas forgalmi adók nyomják felfelé az árszintet, s mivel a fogyasztáshoz kötődnek, így hazánkban a fogyasztás visszaesése fokozottan növeli a deficitet. Érthető ezért, hogy a kormányzat minden eszközzel szeretné napjainkban azon rétegek jövedelmét növelni, amelyek azt fogyasztásra feltétlenül felhasználják. Ezért is van a sok szociális támogatás.

Mindezt a feladatot a monetáris politika nem tudja átvenni. Ott a felelősség az ország deviza helyzetéért fokozottabban jelentkezik (főleg a kamatpolitikában). Viszont a kamatok emelkedése nemcsak a termelőknek gond, de beszűkíti a (különösen a lakáshitelek miatt) erősen eladósodott magyar családok fogyasztását is. Ami nyilván aggasztja a kormányt. Hiszen az a szegényebb sorsúak miatti aggodalmon túl, a költségvetés bevételeit is csökkenti. Itt van tehát a magyar „külön utas” megoldások hátulütője. *Mindez az adópolitika átgondolására ösztönöz.*

3. A külföldi működőtőke-beruházások megítélése

A kormány gazdasági stratégiájának kardinális része a külföldi működő tőke becsábítása, és megtelepedésének elősegítése kedvezményekkel. Ennek eddigi legmarkánsabb megnyilvánulása a német autóipar széleskörű hazai jelenléte. A kínai CATL akkumulátorgyártóval kötött megállapodás ellen viszont széleskörű tiltakozás bontakozott ki. Ezek részben környezetvédelmi jellegűek, részben pedig e tevékenység alacsony technológiaszínvonalát és így alacsony hozzáadott-értékét kifogásolják. Ami az előbbit illeti, a kormánynak részletes adatok közlésével meg kellene nyugtatnia a közvéleményt, és bemutatni ellenzéknek is, hogy a beruházás nem károsítja a környezetet.

A beruházás perspektivikus jelentőségét is vitatják. Fontos világgazdasági fejlemény, hogy a robbanómotoros járműveket – klímavédelmi megfontolásból – a közeljövőben kiszorítják az elektromos autók. (Az EU – mint ismert – 2030-ra be akarja tiltani azok gyártását.) Ezért a hosszú távú iparfejlesztési stratégia szempontjából igen sikeresnek tűnik, ha Magyarország élen jár az e-autók alapvető alkatrészének a gyártásában. (Az akkumulátor az e-autók „szíve”.) Ezt a piacot jelenleg 86 százalékban (!) kínaiak és délkelet-ázsiaiak uralják.¹³ Vannak aggodalmaskodók, hogy de mi lesz, ha majd ez a technológia is elavul, és felváltja majd egy újabb, s akkor csak majd a semmi másra sem használható épületek és berendezések maradnak utána.¹⁴ Egy kormánynak a perspektívákkal valóban számolnia kell, de azt hisszük, ez az aggodalom eltúlzott. Vagy Magyarország abban a helyzetben lenne, hogy a jövő utáni technológiákra kellene koncentrálnia már most fejlesztési terveiben?

Fontos kérdés, hogy a betelepülő külföldi tőke milyen technológiai színvonalat képvisel. Úgy tűnik, mintha a kormány nem törekedne eléggé a magas hozzáadott értéket termelő külföldi beruházások idevonzására. De mindenki számára nyilvánvaló az a követelmény, hogy a minél fejlettebb műszaki színvonalú külföldi beruházásokat kellene „megcsípni”. Mert azok termelik a magas hozzáadott értéket. (Ez esetben magas a profit, és magasabbak a bérek.) Ez annyira evidens, hogy nem feltételezzük, hogy - ha egy kormány választhat – mondjuk akkumulátorgyár vagy chip-eket gyártó üzem betelepítéséről, akkor ne az utóbbit választaná. De tudnunk kell, hogy a külföldi működő tőkéért éles nemzetközi verseny folyik. És ebben minden ország részt vesz – a legfejlettebbek is, Németországtól Amerikáig. A versenyben pedig az adott ország alapvető termelési feltételei vesznek részt: munkaerejének szakképzettsége, adó- és támogatási rendszere, igazgatási rendszere, infrastruktúrája, a digitális infrastruktúra fejlettsége, sőt, még kulturális környezete is. (Mert a bejövő külföldi menedzsereknek az sem mindegy, hogy milyenek a helyi szórakozási, üdülési lehetőségek). Tehát nem egy adott ország szemezget a meglévő külföldi tőkebefektetési lehetőségek közül, hanem alapvetően a külföldi vállalkozás dönt, hogy hol érdemes befektetnie. A hangsúly a

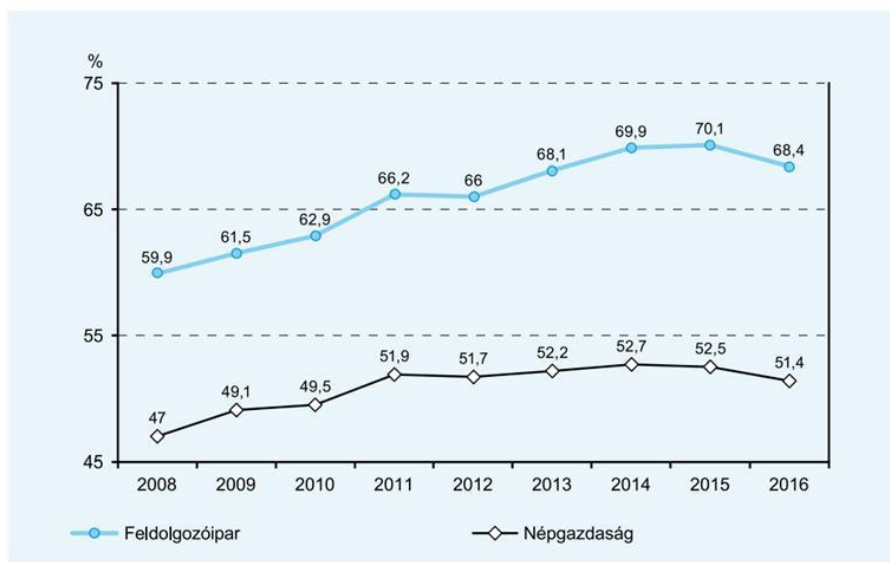
¹³ Lásd erről: Kiss Károly: A nagy akkucsata. https://utodaink-jovoje.hu/globalis/akku_csata.pdf

¹⁴ Bod Péter Ákos: A kormány tévúton jár... <https://jelen.media/kozelet/bod-peter-akos-a-kormany-tevuton-jar-a-kovetkezes-borzaszto-lesz/>

feltételeken van: megvannak-e Magyarországon azok a feltételek, melyek a „magas hozzáadott értékű” beruházásokat ide vonzzák? És ha nem az IT cégek települnek be, akkor a válasz nyilvánvaló: *ezek a feltételek hiányzanak.*

Hogy itt nem kivánsághangversenyről van szó, azt hadd illusztráljuk egy konkrét adattal: Németország tavalyi külföldi beruházási tőkeegyenlege mínusz 115 md euró; azaz ennyivel kevesebbet fektettek be külföldi beruházók Németországban, mint amennyit a németek külföldön. Ennél fogva azokat a kivánságokat irreálisnak tartjuk, hogy a legfejlettebb technológiák terén működő kutatóintézeteket kellene hazánkba telepíteni. – De a törekvés a minél fejlettebb technológiai szintre természetesen nyilvánvalóan helyes.

**KÜLFÖLDI IRÁNYÍTÁSÚ, NEM PÉNZÜGYI VÁLLALATOK HOZZÁADOTT ÉRTÉKÉNEK ARÁNYA
A NEMZETGAZDASÁGBAN (2008–2016)**

Forrás: Csath Magdolna: Közepes jövedelmi csapda vagy fejlettségi csapda és a költségvetési hatások.....

Láthatjuk, hogy a külföldi vállalatok hozzájárulása a GDP-hez fölülmúlja az 50 százalékot, a feldolgozóiparban pedig különösen magas. A sok előny (elsősorban foglalkoztatási) mellett ennek hátránya is van: 2017-ben a külföldi tulajdonosoknak kifizetett tulajdonosi jövedelem a GDP jelentős hányadát, 13,9 százalékát tette ki.¹⁵

¹⁵ Uott.

Csikvári F. András kifogásolja, hogy átláthatatlanok a külföldi beruházóknak nyújtott támogatások.¹⁶ Ezt a fenti összefüggésben kell vizsgálni. A külföldi befektetőért folyó országok közötti versenynek része, hogy az adott ország a befektetőnek milyen támogatást nyújt. És – mint említettük – az adópolitika is; többek között ezért alacsony nálunk, nemzetközi mértékben is, a társasági adó.

Az mindenképpen gond, hogy a nagy nyugati élelmiszer- és kiskereskedelmi láncok ilyen nagy mértékben jelen vannak Magyarországon. (Lidl, Penny, Aldi, Tesco, Auchan, Spar, stb.)¹⁷ Hiszen az összes ilyen üzlet rengeteg importterméket forgalmaz. A lakosság ezáltal a jövedelmeit – a hiteleit is – nagy részben importfogyasztásra fordítja. Az önkormányzatok nagyon rá voltak szorulva a saját bevétel növelésére, az üzletek által fizetett helyi iparüzési adóra, ezért adtak nekik működési engedélyt. E téren nem érvényesült valamiféle országos önvédelmi stratégia. (Pl: hazai termék kötelező átvétele.) Az ezen üzletek által nyújtott kényelem és választék-gazdagság elfedi az emberek előtt azokat a hátrányokat, melyeket ilyen nagy számban való jelenlétük a gazdaságnak okoz. Az biztos, hogy még a vidéki lakosságot is leszoktatta a helyi termelésről...¹⁸

4. Iparpolitikánk

A '70-es évek olajár-robbanásai döntő fordulatot hoztak a világgazdaságban. A fejlett országok az energiatakarékos technológiákra és a szolgáltatásokra helyezték a hangsúlyt, a nehézipar, nehézszevegipar, de a hagyományos feldolgozóipar nagy része is kitelepült a fejlődő és feltörekvő országokba, (nagy részét Kínába). Hazánk késleltetett áremeléssel kapta a szovjet olajat, energiát és nyersanyagokat. És egészen a rendszerváltásig a Szovjetunió biztos felvevőpiaca maradt gépiparunk, járműiparunk, könnyűiparunk, élelmiszeriparunk és mezőgazdaságunk termékei számára. Habár elemzések kimutatták, hogy a Kádár-kormány alatti devizapolitika, a Ft- konvertibilitás hiánya nem tette érdekeltté a magyar termelőket a világpiaci hatásokhoz való igazodásban.¹⁹

¹⁶ Csikvári F. András: Iparpolitika – ma. <https://ujnepszabadsag.com/2023/09/12/iparpolitika-ma/>

¹⁷ Latorczai János minisztersége idején az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium győzelmi jelentésként tette közzé, valahányszor a hazai belkereskedelem egy szeletét „sikerült” eladni, privatizálni a nyugati áruház-láncoknak.

¹⁸ Botos Kata: A hazai iparpolitikáról. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/botos_bpa_biralat.pdf

¹⁹ Botos Katalin: A magyar eladósodás oka. Valóság, 2019 július.

A rendszerváltás során az ismert események történtek. Az MDF-kormány mindenáron gyors fordulatot akart elérni a külgazdasági kapcsolatokban.²⁰ A Szovjetunió 1991-ben történt felbomlása után a szovjet kereslet is lényegesen csökkent a magyar termékek iránt. A privatizáció pedig azzal járt, hogy a nyugati cégek a konkurens magyar gyártást vagy bekebeleztek, vagy megszüntették.²¹

Mindezek eredményeként megszűntek a magyar ipar neves zászlóshajói, a Ganzok, a Láng, az Ikarusz és most már a Tungsram is. Valamint a kifejezetten szovjet piacra szállítók: a Videoton, a Diósgyőri Gépgyár, a Lehel, a Hajdú, a békéscsabai kötöttárugyár. Jórészt az élelmiszergyártás is külföldi kézbe került. Helyettük vannak nagy multik leányvállalatai illetve sok kkv. Úgy hozta a sors, hogy Magyarországnak most már nemcsak nyersanyaga nincs, saját ipari nagyvállalata is alig maradt. Van viszont Audi, Knorr-Bremse, Bosch, Mercedes például. Mindezzel együtt a mai magyar ipar sokkal erősebbnek és rugalmasabbnak tűnik, mint akár a húsz évvel ezelőtti. Érthetetlen viszont, hogy az élelmiszeripar súlya miatt esett vissza, miközben a korábban önellátásra is nehezen képes térségbeli országok erős versenytársakként jelentkeznek (Lengyelország, Románia).²² Bizonyos mértékig magyarázat minderre, hogy akiket nálunk privatizáltak, azoknál sokszor megszüntették a hazai gyártást, saját külföldi cégeiknek teremtve piacot (pl. cukoripar). Másrészt voltak olyan termékek, melyekre korábban csak a szovjet piacon volt igény, így annak összeomlása után a hazai gyártás is ellehetetlenült. Végül a magyar vidékfejlesztési politika is ludas ebben.

A járműgyártás terén az Irinyi terv azt irányozta elő, hogy “A hazai helyi és helyközi tömegközlekedési vállalatok (MÁV, BKK stb.) kötöttpályás járműparkja (villamosok, nagyvasúti közlekedés) jelentősen elöregedett, ezért cserére szorul. Nemzetgazdasági érdek, hogy ezeket az igényeket a lehetőség szerinti legnagyobb mértékben hazai gyártásból elégítsék ki.” (54. oldal) Ezzel szemben a motorvonatokat a Stadler szállítja, a villamost a CAF, esetleg a Skoda. A legutolsó jelentős vásárlás a Hódmezővásárhely-Szeged vonalra történt, a Tramtrain, amit szintén a Stadler szállított. (A Stadlernak van Magyarországon egy kereskedelmi és karbantartó kft-je, és van Szolnokon egy gyártóbázisa, alumínium alvázak hegesztésére.) Sajnos, az Irinyi terv autóbusz ügyben is melléfogott. “A közösségi közlekedés gépjármű modernizációs igénye kiemelt lehetőséget biztosít a hazai autóbuszgyártás fejlesztésére. Ez megteremti annak a lehetőségét, hogy a hazai vállalatok kiléphessenek az exportpiacokra is” – olvashatjuk. „A sokszor elengedhetetlen hazai referenciák meglétének generálására jó példa, hogy a kormány 3,9 milliárd forint vissza nem térítendő támogatást nyújt a magyar ’evopro’ elektromos buszok beszerzéséhez. A 2020-ig tartó időszakban jelentős mértékű forrás áll rendelkezésre a kötöttpályás közlekedési ágazatok fejlesztésére.” (Irinyi terv 50. oldal) Ehhez képest tele van Budapest új MAN buszokkal. A magyar elektromos buszok fejlesztése sikertelen lett, az evopro (MABI Busz) azóta tönkrement. Van azonban magyar busz gyártó: a Kravtex-Kühne csoportba tartozó Credobus, amelynek

²⁰ Ennek az irányzatnak Kádár Béla, Palánkai Tibor, Inotai András és Csaba László voltak a fő képviselői. Voltak, akik a kormány szándékára, szovjet-ellenességére vezették vissza a helyzetet. (Lásd Lentner –Parragh – Patai”hármaskönyvét”.)

²¹ Botos Katalin: Rendszerváltozás - egy közgazdász szemével. Magyar Szemle, 2022 1. és 2. szám

²² Csikvári András: Iparpolitika ma. <https://ujnepszabadsag.com/2023/09/12/iparpolitika-ma/>

Győrben és Mosonmagyaróváron van gyártóbázisa, jelentős busz beszállítója a Volánbusz-nak. Tavaly a mosonmagyaróvári új csarnok építését 470 millió forinttal támogatta a kormány. (A Volánbusz flottájának majdnem a fele Credo.) Már idén is van 200 buszra szállítási szerződésük.²³

A 2016-os Irinyi terv az „újraiparosítás” jegyében fogant, és ezt akkor sokan bírálták. De az ipar már nem az az alacsony képzettségen és béreken alapuló ágazat, mint korábban volt. Az informatika, a mesterséges intelligencia (és idővel majd a mikrobiológia is) mindenhová behatol, és idejét múlttá válik az a kategorizálás, mely a szolgáltatásokat tette meg a fejlődés csúcának. Az intelligens robotok, okos gyárak, online szervizelés és informatikailag összekapcsolt eszközök rendszerét negyedik ipari forradalomnak (industrialization 4.0) nevezik. A tömegtermelés mellett az új technológiák lehetővé teszik a termékek egyéni igényekre szabott gyártását is. A negyedik iparosítási hullám összekapcsolja a fizikai világot a virtuálissal és kihasználja a „big data”, az internet adta adatbőség és a mesterséges intelligencia lehetőségeit.

Európában az újraiparosításnak az a vezérmotívuma, hogy a modern gazdaságnak szüksége van a tudásalapú, versenyképes feldolgozóiparra. De más megfontolások is közrejátszanak: Kína és a feltörekvők felemelkedésének alapja az iparcikk-export volt. Ahogy azonban a fogyasztói igények megnövekednek ezekben az országokban, úgy mérséklődik az exportjuk, és ez veszélyezteti a fejlettek iparcikk-ellátását. A *modern értelmezésű reindusztrializáció* mellett szóló érv a globális együttműködés szállítási költségeinek a mérséklése is.²⁴ Továbbá, a jelen fázisban az ellátási láncokban mutatkozó problémák is a reindusztrializációt erősítik, de az autarchiára törekvés a mai világgazdaságban anakronisztikus jelenség lenne.²⁵

Kérdés, hogy mi valósul meg nálunk mindebből. Hogyan értékeljük azt, hogy az ipar részaránya nem növekedett, hanem tovább csökkent. (2021-ben 22,5% volt).

„Bár a nemzetközi versenyképességi és innovációs rangsorokban élenjáró Svédország, Dánia és Finnország esetén alacsony az ipar aránya, viszont ez az arány az elmúlt három évben például Svédországban és Finnországban enyhe emelkedést mutat. Igaz, így is jelentős mindhárom gazdaságban a szolgáltatások aránya. De magas a szolgáltatások aránya Ausztriában is. A V4-ek között pedig Magyarország vezet” – írja Csath Magdolna.²⁶

²³ Csikvári András, i.m.

²⁴ Kiss Károly: Arccal az ipar felé! http://kisskaroly.x3.hu/publicisztika/arccal_az_ipar_fele.pdf

²⁵ Az USA most arra ösztönzi Európát, hogy biztonsági okokból szűkítse a Kínával kialakított sokoldalú gazdasági együttműködést, de ez Európa meggyengüléséhez vezet.

²⁶ Csath Magdolna: Gondolatok az ipar jövőjéről és az iparpolitikáról. <http://real.mtak.hu/160100/1/1469-ArticleText-5479-3-10-20221219.pdf>

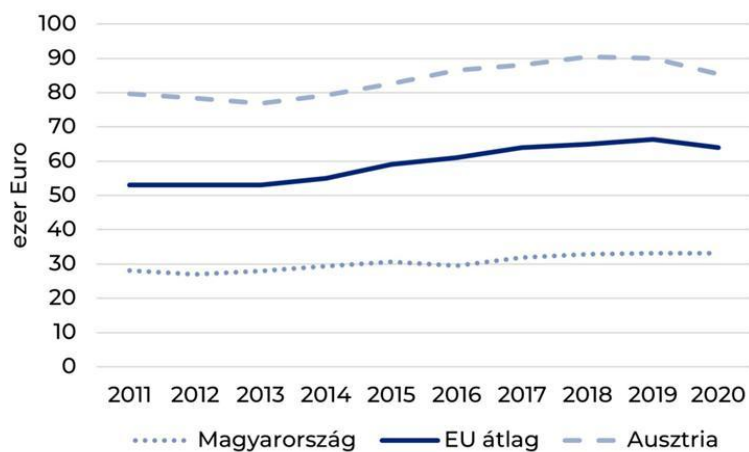
A bruttó hozzáadott érték megoszlása (2019, 2021, %)

Forrás: Eurostat 2022 (Csath Magdolna tanulmányából)

Ország	Ipar			Szolgáltatás		
	2019	2021	Változás	2019	2021	Változás
Magyarország	23,5	22,5	-1,0	66,9	67,4	+0,5
Csehország	29,3	27,7	-1,6	63,0	64,7	+1,7
Lengyelország	24,8	25,1	+0,3	64,8	65,4	+0,6
Szlovákia	26,6	25,6	-1,0	64,7	66,4	+1,7
Ausztria	21,6	21,6	0,0	70,6	69,8	-0,8
Németország	25,0	24,0	-1,0	69,2	69,6	+0,4
Dánia	18,3	16,7	-1,6	74,7	76,7	+2,0
Svédország	18,2	18,8	+0,6	73,7	74,2	+0,5
Finnország	20,2	20,7	+0,5	69,7	69,0	-0,7
EU átlag	20,0	20,0	-	72,8	72,7	-0,1

Termelékenység a feldolgozóiparban –

egy foglalkoztatottra jutó
bruttó hozzáadott érték, ezer
Euro

Forrás: Eurostat 2022 (Csath Magdolna tanulmányából)

Nemzetközi összevetésben változatlanul elmaradunk a kis- és közepes vállalatok ipari termelési részarányában. Az egy feldolgozóipari foglalkoztatottra jutó beruházások tekintetében viszont 2017 óta már meghaladjuk az EU átlagát – ez markánsan tükrözi iparpolitikánk fő sajátosságát: a külföldi tőkebefektetések növelésén alapuló fejlesztést..

Mindebből nyilvánvaló a következtetés, hogy nem az ipari tevékenység részaránya számít, hanem az, hogy az ipar hogyan képes átvenni az új információs technológiákat, s ehhez a kormány megteremti-e a szükséges feltételeket. A külföldi beruházásoknak nyújtott

támogatások és kedvező feltételek megteremtésében élen járunk. De ne feledjük, hogy az egyik legfontosabb feltétel a munkaerő képzettsége és kvalitásai – tehát az oktatás. Az viszont már nem mondható el gazdaságpolitikánkról, hogy ezt megteremtette volna.. Röviden tehát úgy értékelhetjük iparpolitikánkat, hogy a pozitív vonások ellenére annak legfontosabb teendője, hogy az oktatás terén meg kell teremteni a legfontosabb feltételeket.

A beruházások, fejlesztések támogatását a korrupció gyanúja lengi körül. Széles körben vallott vélemény, hogy a pályázatok kiírása és megítélése a haverok támogatásának eszközévé vált. A kormánynak nagyobb hangsúlyt kell fektetnie a nyíltságra és a nyilvánosság tájékoztatására.

5. Energiapolitika²⁷

Olaj

Nyersolaj behozatalunk ún. ural típusú olaj, ezt tudja feldolgozni Százhalombatta. A behozatal nagyobb része orosz import a Barátság kőolaj vezetéken keresztül. Hozunk be Kazahsztánból és Irakból is olajat és a horvátoktól is. (Rendre 59 - 20 - 8 - 8% a Technológiai és Ipari Minisztérium adatai szerint.²⁸)

Egy ideig felmerült, hogy Százhalombattán költséges átalakításokat kellene végrehajtani, hogy ne csak az ural típusú olajat tudja feldolgozni. Ma az a szakmai vélemény, hogy erre nincs szükség, Magyarország marad az ural típusú olajnál, még ha az orosz importról teljesen le is kellene mondani. Az orosz olaj kiesése óriási káoszt idézne elő, rövid idő alatt pótolhatatlan lenne, bármely okból is esne ki.

Pillanatnyilag ez stratégiai fenyegetettség hazánknak. 2024-ig van szerződésünk az oroszokkal, bízni lehet az új szerződés megkötöttségében (és hogy senki nem robbantja fel a vezetékét.)

Szankciók: Az első EU-s szankciós csomag nem érintette Magyarországot, mert a csövön szállított olajra nem vonatkozott. A csomag megemelte Európában az olaj árát, a MOL óriási plusz összegeket (egy adatok szerint 620 milliárd forintot, az extraprofit adó levonása után) keresett a helyzeten. Ugyanis a MOL – miközben olcsón kapta az orosz olajat – a szankciók miatt megemelkedett európai olajárakat alkalmazta. A magyar fogyasztók tehát nem jártak jól az olcsó olajjal, az a MOL extraprofitját gazdagította. A kormányzat a fogyasztók helyett a MOL-hoz juttatott több száz milliárdnyi extraprofit mellett további legalább száz milliárdot

²⁷ Csikvári F. András: Energiapolitikánkról – röviden. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/csikvari_energiapolitikankrol.pdf

²⁸

https://tavho.org/uploads/minositett_partnerprogram/2022/Technol%C3%B3giai%20%C3%A9s%20Ipari%20Miniszt%C3%A9rium%20-%20Dr.%20B%C3%A9res%20Zsuzsa.pdf

tett zsebre a szankciók miatt olcsóbbá vált orosz olajjal.²⁹ Az olajon kerestünk, de ezt a magyar kutaknál nem vettük figyelembe, de különösen nem a finomított termékek külföldi eladásánál.

Magyarországot a gáz és a villanyáram beszerzésén keresztül óriási veszteség érte 2022-ben. A kormány az olajon a MOL-on keresztül csinált nyereséget visszajuttatta a gáz és áram beszerzés mérséklésére és rezsicsökkentésre.

A fogyasztók tehát máshol jártak jól. Miközben a beszerzések költsége 2021-ben 7, 2022-ben 17, 2023-ban 9 milliárd euró volt, a költségvetésnek 2021-ben 656, 2022-ben 1400, 2023-ban 917 milliárd forintot kellett felhasználnia az ún. rezsicsökkentésre.³⁰

Szállítási költségek: először a horvátok emelték a csővezeték tranzitdíját, nemrégiben pedig az ukránok. A horvát emelést nagyon barátságtalan lépésnek tartotta a magyar kormány, tárgyalások kezdődtek egy méltányos megállapodás kedvéért. Az ukrán emelés sem esett jól, de megértőleg fogadta és kommentálta a miniszterelnökünk. (A jelenlegi tranzitdíj 2,88 USD/hordó. Nem tudjuk pontosan, hogy mennyiért vesszük az oroszoktól a nyersolajat, de ha 60 USD/hordó nagyságrendbe esik, akkor a tranzitdíj az 5% körüli tartományban van.³¹)

Magyarországot jelenleg nem sújtja szankció, csak annyiban, hogy nem kereskedhet már külföldön az orosz olajjal és az abból finomított termékekkel. Az EU második szankciós csomagja, az ún. ársapka, sem sújtja közvetlenül Magyarországot. Az ársapka, ami után nem vehet orosz olajat nyugati vállalat illetve nem is szállítmányozhat, az 60 USD/hordó.

Földgáz

Az ország fogyasztása visszaesett a rezsicsökkentés módosítása után. 10,5 bcm-ről (milliárd köbméter) körülbelül 9 bcm-re. Az orosz gáz kiváltása nagyon nehézkesen megy, jelenleg is az importunk nagy része orosz. Sikertült egy török megállapodást kötnünk 100 millió köbméterre és egy azeri 350 millió köbméterre - azaz 0,1 és 0,35 bcm-re.

Új fejlemény, hogy minden szomszédos országgal van kétirányú gáz-összeköttetésünk már, tehát akár északi kikötőkből is tudnánk LNG- t importálni. Valódi enyhülés az olaj és gáz fronton is természetesen akkor következhetne be, ha véget érne az ukrán - orosz háború és visszatérhetnénk a normális kereskedelemhez. A kormány törekvése a „türk vonal” aktivizálására hozzájárul energiabeszerzésünk biztonságosabbá válásához.

²⁹ <https://index.hu/gazdasag/2023/03/06/olajimport-oroszorszag-europai-unio-magyarorszag-mol/>

³⁰ Nagy Márton miniszter úr által közölt adatok az egi Közgazdasági Vándorgyűlésen.

³¹ Nem tárgya az írásnak az inflációval való foglalkozás, de látszik, hogy a tranzitdíj emelés nem igazán oka az infláció esetleges emelkedésének. Sokkal jobban mozog, sajnos jelenleg felfelé, az olaj ára és ráadásul erősen romlik az USD/HUF átváltási arány.

A legfrissebb bolgár döntés azonban – ha bevezetik – rendkívül súlyosan érintené hazánkat. A földgáz tranzitdíjának emelése 10,2 euróra a gáz 30 százalékos megdrágulását jelenti, és gyakorlatilag ellehetetlenítené a Török Áramlaton keresztül történő gáz-behozatalunkat.³²

Számunkra nagy enyhülést hozna, ha a románok végre valóban megkezdnék a Fekete-tengeri gázmező kitermelését, ami most már több, mint 10 éve húzódik.

Elektromos energia

Áramból is folyamatos importra szorulunk, a legnehezebb csúcs pillanatokban az import eléri a 40%-ot. Egyrészt szeretnénk a saját termelésünket is növelni, másrészt az ellátást biztonságosabbá tenni. Mindkét irányban történtek lépések, egyrészt erőteljesen növekszik a megújuló energia-termelésünk, másrészt új alaperőművekkel is számolunk.

Paks: Óriási az áram hiányunk, néha 40%, kénytelenek vagyunk importálni. Szükségünk van Paks II.-re. Ahogy viszont halad ez a beruházás, az aggodalomra ad okot. Mintha úgy erőltetnék az egészet, hogy a részletek nem számítanak, csak haladjunk minél beljebb az alagútban, hogy onnan már ne lehessen visszafordulni. Közben még nincs gyártója a vezénylő és biztonsági rendszernek. Súlyosan zsarolható helyzetbe fogunk kerülni, Még az is elképzelhető, hogy Paks II. egyáltalán nem fog megépülni.

Paks II. elkészülte már 2030 előtt nem várható. Muszáj lesz gáztüzelésű erőműveket építeni, amelyek gyorsan fel tudnak lépni a hálózatra, amikor egy nagyobb szélcsend van, vagy leárnyékolódik a napsugárzás. Ugyanebből a megfontolásból értelme van távoli pontokat összekötni. A románok most terveznek egy olyan távvezetékot, ami az általuk termelt zöld áramot hozná el a magyar határra.

Ezen a területen a kormány legújabb intézkedése, hogy hálózati biztonsági és stabilitási okokból két földgázüzemű erőművet is építünk. Az Irinyi terv szerint – és minden józan megfontolás szerint is – vissza kell fognunk a földgáz felhasználásunkat. Mégis teljes mértékben támogatandó ennek a két erőműnek a megépítése, szakmailag elkerülhetlenül szükséges. Tipikusan olyan esetről van szó, ami 2013-ban nem volt előrelátható.

Az ellátást biztonságosabbá tenné, ha tudnánk tárolni az elektromos energiát. Nagy léptékben egyelőre csak az a megoldás jön szóba, hogy amikor felesleges energiánk van, akkor nagy mennyiségű vizet felszivattyúznak egy hegyi tárolóba és amikor szükség van áramra, akkor turbinákon keresztül visszaeresztik a vizet. Körülbelül 40 évvel ezelőtt elkészült egy ilyen terv, visegrádi tározóval – szerencsére csak terv maradt. Most folyik a vizsgálat és tervezés egy esetleges tározóval a Mátrában. Jobb lenne azonban, ha ez is csak terv maradna.

³² Weinhardt Attila – Szabó Dániel: Portfólió, 2023. okt. 14.

<https://www.portfolio.hu/gazdasag/20231014/sulyos-dontesre-ebredt-magyarorszag-akar-le-is-allhatnak-az-orosz-gazszallitasok-645395>

Magyarország kicsi (és szép), a magassági különbségek is kicsik. Bízunk benne, hogy lesz áttörés más tárolási módokkal, a közeljövőben elsősorban az akkumulátor technológiára számíthatunk.

*

Az inflációt tárgyaló pontban megemlítettük, hogy a családpolitikai intézkedések igen jelentős vásárlóerő-kiáramlással járnak, de azokat indokoltnak tartjuk. Semmiképpen sem indokolt viszont az, hogy a rezsicsökkentés kedvezményében a lakosság ilyen széles köre részesüljön, jövedelmi szinttől függetlenül. (Bár a kedvezmény átlagos fogyasztáshoz kötése szűkítette a kört.) Ez hihetetlenül nagy terhet jelent a költségvetésnek, és az állam azt a magas infláció formájában vissza is veszi a lakosságtól. Ráadásul egy olyan világban, amelyben kibontakozóban vannak a klímakatasztrófa jegyei, elfogadhatatlan az a politika, amely nem az energia-megtakarításra ösztönöz. Nyilvánvaló, hogy a rezsikedvezményt csak bizonyos jövedelemszint alatt kellene adni, csak azoknak, akik rászorulnak. Tisztában vagyunk azzal, hogy szociális kedvezmények differenciálása jelentős adminisztrációs nehézségekkel és költségekkel jár. (Jelentős társadalmi rétegeknek ugyanis nagyban eltér a hivatalosan kimutatott – bevallott – jövedelme a ténylegestől.) Ennek ellenére, a rezsikedvezményt differenciálni kell, hogy azt csak a tényleg rászorulóknak adják. Ha a kormány eladósodást vállal, hogy mindenkinek, az arra rá nem szorulóknak is kevesebbe kerüljön az energia, akkor ezt a terhet egy sokkal racionálisabb cél érdekében kellene vállalnia – elsősorban az oktatás lenne ilyen terület.

Az orosz-ukrán háború kitörésének és az EU-s szankcióknak a hatására erősen megemelkedtek az üzemanyag-árak. A kormány „ársapkát” alkalmazott. Ez hátráltatja a keresleti oldal alkalmazkodását, tehát makrogazdasági szempontból káros. Ez esetben megint inkább a szociálpolitikai szempontok szerinti differenciálás lett volna a célszerű. (Németországban és több más nyugati országban a családok egy bizonyos jövedelmi szint alatt és gyermekszám esetén kp-támogatást kaptak.)

*

Úgy tűnik, hogy energiapolitikánk irányítói tisztán látják a helyzetet és megpróbálnak minden alternatívának utánamenni. Ami azonban nem kap elég hangsúlyt, az a fogyasztás tudatos csökkentése. Nagy potenciál van a házak hőszigetelésében, és a ma még kicsit futurisztikusan hangzó okos mérőrendszerekben. (Egy példa: a lakásunk okos villanyórája kapcsolatban állva az elektromos szolgáltatóval, jelezné, hogy most csúcsfogyasztás van a hálózaton, kapcsoljunk valamit, ha lehet.)

De ha a bolgárok ragaszkodnak a földgáz árát 30 százalékkal megnövelő tranzitdíj bevezetéséhez, az beláthatatlan következményekkel járna, energiapolitikánk összeomlik,

6. Agrárium³³

Világszerte végbement és megy a mezőgazdaság iparosítása, a (volt) parasztság bérmunkássá válása. A világpiacon az agrártermékekben (gabona, hús) taroló amerikai vállalkozások döntő többsége nagyüzemi termelő. (A földterületnek Amerikában a 25%-a a vállalkozások 3,9%-ának a kezében van.)³⁴ Átlagos üzem nagyság: 160 hektár körül van. Ez válik világtendenciává. Európában még nem ez a jellemző, itt még a mezőgazdasági tulajdonok kétharmada (63,8%-a) 5 hektárnál alacsonyabb földtulajdonnal rendelkezik. (Hiszen pontosan azért jött létre az agrár-integráció az elsők között az EGK-ban, hogy egyrészt a régió önellátását, másrészt a vidékiek megélhetését biztosítsa!) De a farmok száma Európában is folyamatos csökkenést mutat, míg a művelt földterület ugyanakkora. Azaz, itt is van bizonyos koncentráció. Az EU farmok száma 2005-2020 között, relatíve rövid idő alatt, 37 %-kal csökkent!

Miért érdekes ez számunkra? Hazánk kivételében mindig fontos tétel volt az agrártermékek súlya. Nettó konvertibilis devizabevételt termelt a szocializmus évtizedei alatt és utána is, *egyedülként*, az összes gazdasági ágazatból. (Az elmúlt 12 évben a gépipari export előretörésével a mezőgazdaságnak ez a többlet-termelő pozíciója csökkent, de még mindig számottevő, a gépipar mögött, a második) Számunkra tehát a világpiaci szereplők helyzetének alakulása tanulságos lehet, hiszen az agrártermékek egy része (pl. a gabona) tőzsdei termék, amelynek áralakulását globális folyamatok befolyásolják. Ezért érdekes az USA helyzete. Ugyanakkor, az EU-ban az agrárintegrációnak és támogatási rendszernek is részesei vagyunk.

Hazánkban a mezőgazdaság helyzetét alapvetően meghatározta az 1990-es rendszerváltozás. A privatizáció és a kárpótlási törvény után sok kisbirtok keletkezett. Egyszermsmind meglehetősen nagy a bérelt földek aránya. (Alapvetően különbözünk a lengyelektől, ahol a kollektivizálás sose valósult meg úgy, mint nálunk, s így ott a mezőgazdasági szakértelem szélesebb körű maradt. Náluk van is napjainkban bizonyos pozitív fejlemény a mezőgazdaságban.)

³³ Botos Kata: Agrárpolitikánk aktuális kérdései https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/botos_agrargazdasag.pdf

³⁴ The number of farms in the United States for 2022 is estimated at 2,002,700, down 9,350 farms from 2021. The number of farms increased in all sales classes except the \$1,000-\$9,999 and \$10,000-\$99,999 sales classes. In 2022, 50.8 percent of all farms had less than \$10,000 in sales and 81.4 percent of all farms had less than \$100,000 in sales. In 2022, 7.5 percent of all farms had sales of \$500,000 or more. Total land in farms, at 893,400,000 acres, decreased 1,900,000 acres from 2021. The biggest change for 2022 is that producers in Sales Class \$100,000 - \$249,999 operated 1,620,000 fewer acres than in 2021. In 2022, 30.0 percent of all farmland was operated by farms with less than \$100,000 in sales, while 41.2 percent of all farmland was operated by farms with sales of \$500,000 or more. The average farm size for 2022 is 446 acres, up from 445 acres the previous year. Average farm size increased in the \$1,000,000 or more sales class and decreased or remained unchanged in all other sales classes. (Farms and Lands in 2022)

Nálunk viszont a TSZ-esítéssel a kényszerűen létrehozott szövetkezetekben is sokan – lényegében – már bér munkássá váltak. Ennek komoly következményei vannak a vidékfejlesztés vonatkozásában. Kikre lehetne alapozni a kisebb gazdaságok hozzáértő működtetését? A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma: 200 ezer (kb. 4%), ugyanakkor a regisztrált vállalkozások egy negyede ebben az ágazatban van. (Nálunk az önálló vállalkozások száma: 1,3 millió. A mezőgazdaságban 452 000 vállalkozás van...) Sokan kötődnek tehát az agráriumhoz, a mezőgazdasághoz, még ha nem is ez a főfoglalkozásuk.

A rendszerváltozás után egyébként a volt tulajdonosok többsége nem is tudta részben visszaszerzett földjét gazdaságosan működtetni, tőke- és szakértelem-hiány miatt. Ezért sok földet adtak bérebe – mint utaltunk rá. Hazánkban a farmgazdaságok száma 500 ezerrel csökkent a 2005- utáni időkben... (kb. 68%). Azaz, majd kétszer annyival, mint az EU-ban. (Ott, láttuk, „csak” 37% volt a csökkenés,)

Úgy fogalmazhatunk, hogy *visszatért hazánkba a nagybirtok-rendszer*, amely mindig is jellemezte a mezőgazdaságunkat. Megoldás lett volna az önkéntes szövetkezésbe tömörülés. A TSZ-be kényszerítés azonban a magyarság kedvét elvette a szövetkezeti formától, így az nem éledt újjá a rendszerváltozás után sem.³⁵ (Noha, az MDF eredeti koncepciójában a TSZ-ek megőrzése szerepelt, mint igazi tulajdonosok által összerakott egységeké. De ezt a kiscgazda érdekek miatt nem lehetett politikailag megvalósítani.) Így egyesek a bérleményekkel együtt gazdálkodva, nagyüzemi méretekben, szépen meggazdagodtak. (Visszajött a gazdatisztek kora, mert a föld-tulajdonosok már nem feltétlenül maguk értenek a gazdálkodáshoz. Belőlük lettnek az agrár-menedzserek, akik idővel maguk is meggazdagodnak, és tulajdonosokká is lesznek.)

Mezőgazdaságunkban tehát alapvető maradt a gabonatermelés és export, azaz, a *nem túl nagy hozzáadott értéket termelő kivitel*. A nagygazdaságoknak jól jön a földalapú támogatás az EU-ból, ami nagyban javítja jövedelmezőségüket. Viszont *munkaerőre nincs szükségük*; annyira se, amennyire a szocialista időkben volt.

„Mi az, amit egy kormányzat tehet az együttműködések érdekében? Elsősorban a helyi akciók jelentőségének a felerősítésére lenne szükség, ami a jelenlegi, meglehetősen koncentrált

³⁵ Az együttműködési problémák okaként leginkább a bizalmi deficitet szokták emlegetni. Az alábbi két vélemény is ezzel magyarázza a hazai együttműködések nehézségeit:

- A szocialista-rendszer öröksége: „...regnálása alatt a bizalmatlanság, a gyanú mintegy intézményi szintre emelkedett, az emberek hozzászoktak ahhoz, hogy a bizalmatlanság légkörében éljenek. Az intézmények és a társadalom irányában érzett bizalmatlanság a szűk családi, rokon és baráti közösségbe vetett bizalom kizárólagosságát eredményezte (amorális familizmus)”. (Baranyai Zsolt, 2010)
- Polgárosodási deficit: „Mindaz, ami a polgári társadalom, az együttműködés, a civil kurázi, a felelősség ethoszát adja, ami a kapitalizmus kialakulásában is jelen van, rendkívül kései fejlemény Magyarországon, és hiányzik az a nyolcszáz év, ami pl. a németalföldi városokban lejátszódott. Ez a rendkívül hosszú távú deficit vezetett a bizalmatlanság kultúrájához és ez magyarázza az együttműködések és a kölcsönös felelősségérzeten alapuló szolidaritási hálók hiányát.” (Hadas Miklós, 2019).

Idézi: Podmaniczky László: Mezőgazdaság – élelmiszeripar – agroökológia. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/podma_mg_elelm_agrook.pdf

kormányzati intézményrendszer – valamilyen szintű – decentralizálását igényelné. (Erre például a vízpótlásra épített tájgazdálkodás megvalósítása „tájgazdálkodási társulások” révén remek lehetőséget kínálna.)

A mezőgazdaság természeti (agro-ökológiai) erőforrásai közül a leginkább kritikus helyzetűnek kétségtelenül a víz tekinthető.³⁶ Nehéz ugyanis az optimális mennyiséget biztosítani, hiszen az sem jó, ha túl sok van belőle (belvíz, árvíz), de az sem, ha nagyon kevés (aszály). Ráadásul ez a két szélsőséges állapot egy éven belül ugyanazon a területen is megjelenhet. Sokáig persze inkább a túl sok víz jelentette a nagyobb problémát, melynek megoldására például árvízi véstározók létesültek a Tisza-mentén. Az utóbbi években viszont inkább a vízhiány látszik nagyobb problémának, aminek a megoldása nehezebbnek tűnik, mint amilyen a véstározók építése volt. A hiányzó víz pótlásához ugyanis komoly vízkormányzási feladatokat (csatornák kialakítása és működtetése) kell megoldani, ami csak a területen gazdálkodók beleegyezésével valósítható meg. Vannak olyan koncepciók is, melyek nem csupán csatornákkal tervezik a vízpótlást, hanem bizonyos – mélyebb fekvésű – területek elárasztásában is gondolkodnak, mondván, minden vizet meg kell őriznünk. Nyilvánvaló, hogy az ilyen extrém típusú vízpótlás radikális változtatást igényel a gazdálkodási gyakorlat terén, de a csatornás, öntözéses művelés is a korábbi, főként gabonatermesztésre alapozott gazdálkodás újragondolását igényli. A legfontosabb új elem azonban az, hogy a vízpótlás bármilyen megvalósításakor a gazdálkodóknak tekintettel kell lenniük másokra, a környékükön gazdálkodókra is. Vizet pótolni ugyanis csak táji léptékben lehet, ehhez pedig a gazdaságoknak el kell mozdulniuk a tájgazdálkodás felé. De mit is jelent ez? Elsősorban azt, hogy ki kell lépni a mezőgazdaság szűkre szabott keretei közül, és az adott területen megvalósítható összes területhasználati lehetőséget (növénytermesztés, állattenyésztés, zöldség- és gyümölcsstermesztés, erdészet, halászat, vadgazdálkodás, gazdálkodás vizes területeken) együtt, integrált formában kell kezelni (ezt hívják többfunkciós mezőgazdaságnak, de inkább a területhasználat a megfelelőbb kifejezés). A problémát főként az okozza, amikor a fenti funkciókat nem egy gazdaságon belül, hanem több gazdaság együttműködésében kellene, táji léptékben működtetni. Az együttműködésre való hajlandóság ugyanis hagyományosan nagyon csekély nálunk, és az utóbbi években mintha még tovább romlott volna”.³⁷

Az agrárgazdaságok száma 2010 óta tehát tovább csökkent, 31%-kal. A 216 ezer gazdaság mintegy 4,9 millió hektáron gazdálkodott 2020 június 1-jén. A mezőgazdasági terület 45%-át tulajdonosként, 50%-át bérlőként, 5%-át egyéb jogcímen (résztes művelés, szivességi földhasználat) használták. A szántó esetében volt a legmagasabb (53%) a bérelt területek aránya. A gyümölcsöst és szőlőt művelő gazdaságok alapvetően saját ültetvényeiket

³⁶ Nagyon sokakat foglalkoztat Magyarországon jelenleg az öntözés fejlesztésének kérdésköre, de régen elkéstünk ezzel – mondta el Farkas Sándor, az agrárminiszter helyettese a Portfolio Agrárszektor 2022 Konferencián Siófokon. Kiemelte, a Tisza 1800-as években az Alföldön történt szabályozásának érezzük most a negatív hatásait. Ma már olyan mélyen van a talajban a nedvesség, hogy a növények gyökere alig tudja elérni, ezért rengeteg területen megkerülhetetlen a víz visszatartása, illetve a vízgazdálkodás. A miniszterhelyettes a konferencián többek között arról is beszélt, hogy 2023 után a vidékfejlesztési támogatások között meghatározóak lesznek azok a támogatási formák, amelyek segíteni hivatottak a mezőgazdasági termelők alkalmazkodását a körülményekhez. (Portfolio, 2022.nov 30)

³⁷ Ez a gondolatforrás Podmaniczky László: Mezőgazdaság – élelmiszeripar – agroökológia. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/podma_mg_elelm_agrook.pdf tanulmányából származik.

gondozták. A földek 61%-át művelő egyéni gazdaságok által használt terület 68%-a saját tulajdonban volt. A kis gazdaságok visszaszorulásával a termelés koncentráltabb, a gazdaságok mérete nőtt. A standard termelési érték 45%-át az összes gazdaság mintegy 1%-át kitevő, legnagyobb méretű gazdaságok csoportja állítja elő.

A hazai agrárgazdaság 40%-a szántóföldi növénytermesztésre szakosodott. A mezőgazdasági területet használóké kevésbé, mint az állattartóké. A gabonafélék aránya a vetésszerkezetben kisebb, az ipari növényeké, a takarmánynövényeké és a zöldségféléké nagyobb lett. Az állatállomány mérete nem változott, ám a háztáji állattartás visszaszorulása miatt koncentráltabb. Bár a hazai agrárkormányzat azon erőfeszítése, hogy a közepes farmgazdaságok fejlődését segítse, a fiatal gazdák támogatása és a hasonló programok nagyon helyesek, de áttörő megoldást a kis-és középgazdaságokon alapuló mezőgazdaság irányában aligha várhatunk. (Őszintén megvallva, a fiatalabb generáció nagy része nem kívánja folytatni ezt a nagyon fáradtságos, sok kockázattal terhelt gazdálkodási módot. Ha ezeket a kockázatokat valami intézményes módon csökkenteni lehetne, az sokat segítené.³⁸)

Mi az, amit a kialakult helyzetben, EU-s tagságunkat is figyelembe véve, mégis, meg lehetne valósítani az agrárium fejlesztése érdekében? Ez is több, mint pusztán agrárgazdasági kérdés, hiszen az ökológiai témába is beleilleszkedik. Mindenesetre, alapvetően politika akarát/szándék kérdése, hogy elmozdulunk-e ezekbe az irányokba.

Mivel a *környezetnek* a mezőgazdaság az egyik legjelentősebb használója és alakítója, fontos kérdés, hogy a mezőgazdaság támogatására felhasznált közpénzek miképpen szolgálják a környezet- és természetvédelmet.³⁹ A hazai körülmények között elvégzett hatáselemzések is rámutatnak arra, hogy a Közös Agrárpolitika környezetvédelmi célú intézkedései nem minden esetben érik el az elfogadható határfokot. Esetenként vélelmezhető a támogatások közvetlen vagy akár közvetett negatív környezeti mellékhatása (ilyen például az a gyakorlat, hogy az agrár-környezetvédelmi kifizetésekben részesülő gazdálkodók egy része műtrágyát vásárol a támogatásból a magasabb hozamok elérése érdekében, miközben ez, ha nem is tilos, nem éppen a környezet védelmét szolgálja).

Annak érdekében, hogy a támogatások mindinkább megfeleljenek a „közpénzeket közcélokért” elvnek, szorgalmazni kellene új típusú támogatások – az eredmény-alapú kifizetések lehetőségeit, az eredmény-alapú kifizetési rendszerek elterjedését, melyeknél a támogatás egy meghatározott környezetvédelmi eredmény eléréséhez kapcsolódik. Európában számos kutatás történt annak kiderítése érdekében, hogy miképpen lehetne a támogatásokat a jelenleginél jobban összekapcsolni azokkal a környezeti hatásokkal, melyek létrejötte e támogatások alapvető célja. Itt elsősorban az agrár-környezetgazdálkodási kifizetések jelenlegi gyakorlatának a megváltoztatásáról van szó: különféle előírások megfogalmazása helyett a célokra kerül a hangsúly, és a kifizetések nem az előírások betartásához kötődnek, hanem a célok teljesüléséhez (pl. ha egy gazda vállalta egy élőhely

³⁸ H a szőlőtermés eladása teljesen bizonytalan, s az is alacsony jövedelmezőségű, mi ösztönözte a fiatalokat ilyen vállalkozásba való beszállásra? Nő a műveletlen kisebb területek aránya...

³⁹ A következő gondolatsor Podmaniczky László tanulmányán alapul.

megőrzését, csak akkor kap pénzt, ha ez megvalósul, ellenkező esetben – bármennyit is tett az ügy érdekében – nem jár kifizetés). Ez nyilván felerősíti az oktatási, képzési, tájékoztatási és demonstrációs háttér fontosságát. Nyugat-Európában már több helyen indítottak kisebb-nagyobb területen ilyen típusú kifizetési rendszert. Nálunk is megérett az idő arra, hogy legalább néhány pilot-területen, kísérleti jelleggel kipróbáljuk ennek a működtetését.

7. Szubszidiaritás, vidékfejlesztés⁴⁰

A magyar lakosság döntő többsége vidéken él. Itt a fejlődés összefügg az agrárpolitikával, foglalkoztatáspolitikával, iparpolitikával. Látni kell, hogy a szocialista években is rendkívül fontos volt a tsz melléküzemágak ipari jellegű tevékenysége abban, hogy folyamatosan munkalehetőséget biztosítson a vidéki lakosságnak. Napjainkban, a gépesítettség magas foka miatt a nagyüzemi gabonatermesztő mezőgazdaságban – mint láttuk - végképp nincs munkalehetőség. A rendszerváltozás után – sajnos – nem a munka-intenzív zöldség-gyümölcsstermelés virágzott fel, hanem az alacsony hozzáadott értékkel bíró, de exportálható gabonatermesztés. A vidékfejlesztés az állam részéről így napjainkban bizonyos értelemben csak az oda irányított beruházásokat jelenti. De a vidékfejlesztés nemcsak ebből áll! Sokkal komplexebb dologról van szó. Lényeges, hogy az oktatás- kultúra- munkahely - egészségügy kérdései úgy legyenek megoldva, hogy vonzóvá tegyék a vidéki életet, a helyben maradást, és perspektívát ígérjenek a fiatalságnak. Különben az előregedő vidék hosszú távon nagy gondot fog jelenteni az ország vezetésének. (A népesség előregedésére nyomatékosan felhívjuk a figyelmet.)

Harmonikusan össze kell hangolni a szubszidiaritás és a központi irányítás folyamatát. (Ez már 1990 után se sikerült.) A rendszerváltás idején a helyi önkormányzatok sok feladatot kaptak, és hozzá kevés eszközt. Az ok mindig a különböző politikai összetétel volt, hiszen az önkormányzati választások idejére kiderült, hogy a rendszerváltás csalódást jelentett az embereknek, és azt az ellenzék a kormánypártok számlájára írva kommunikálta ezt a polgároknak. Így az önkormányzatokban erősebb volt az ellenzék. A központi kormányzat politikai szempontból így kevésbé támaszkodhatott rájuk. Napjainkban némiképp fordított a helyzet. A központi vezetés sok mindent kivont az önkormányzatok felelőssége alól, ami nem feltétlenül felel meg a szubszidiaritás elvének.

Meg kellene találni a helyes arányokat! Nevetséges, hogy az iskoláknak a minimális beszerzési önállóságuk sincsen meg, példának okáért. Nem ésszerű dolog a helyi döntéshozatal elsorvasztása, bármennyire is az ésszerű takarékos gazdálkodás is ennek az oka. Azt már a szocializmusban megtapasztaltuk, hogy nem lehet az embereket „földről” boldogítani.

Ugyanakkor, nagyon rászokott napjainkra a lakosság az állami gondoskodásra. Sok még a múlt rendszerből tovább élő „hagyomány”. (Temetési segély jár annak is, akinek komoly

⁴⁰ Botos Kata.

vagyont hagyott tulajdonában az elhunyt... Ugyanígy, a TB Főigazgatóságához is mentek annak idején támogatásért olyan ötödik kerületi fővárosi polgárok, akik öt szobás saját tulajdonban laktak, vastag aranylánccal a nyakukban. Mondván, hogy alacsony a nyugdíjuk...)

A szubszidiaritás összefüggő rendszer; a jogrendnek a szisztematikus felülvizsgálata indokolt. Csak így lehet egészséges vidékfejlesztést és polgárosodó identitást kialakítani. Mindezeknek azonban a jövedelem-politika az alapja. Ha akkora a különbség az első és a tízedik decilis között, mint most, s így valóban sok a nagyon szegény, segélyből máról-holnapra élő ember, akkor ezt nehéz elérni. Vidéken sok ilyen van. Ez nemcsak magyar probléma. „...európai szinten a vidéki területek a szegénységről készült különböző elemzésekben mindaddig háttérbe szorultak”- írja az Európai bizottság egy jelentése.⁴¹ Ez bizonyos értelemben már átvezet a központi költségvetésből finanszírozott ágazatok munkavállalói lemaradó bérhelyzetének problémáihoz is. Sokan élnek ott állami alkalmazottként, vagy nyugdíjból. (Egészségügy, szociális ágazat, oktatás, kultúra.)

A vidékfejlesztés elengedhetetlen része lenne a *vertikumok kiépítése*, az állattenyésztés támogatása, az élelmiszer-feldolgozó üzemek létesítése, felvásárló hálózatok kiépítése, kisvállalkozók *integrátorainak* támogatása. Igen, állami eszközökkel is, bármennyire nem tetszik is ez az EU-nak és a piachívő liberális közgazdászoknak! Sokkal olcsóbb és célravezetőbb az ilyen formában való megelőzés, mint a vidék ökológiai és szociális lepusztulását követő, kényszerű támogatások költsége! Évtizedek óta mondjuk, hogy a kistermelőktől való felvásárlást nem lehet üzleti alapon elvárni – de a vidék arcukat nagyon javítaná, a gazdálkodási kedvet élénkítené, ha ez meg lenne szervezve. Értelme lenne a vidéki ember számára a kiskert-gondozásnak, és ez nemcsak a közérzetet javítaná, meg kiváltana szociális támogatást, de a kert-Magyarország ideált is közelebb hozná.

A területfejlesztésben fontos szerepet játszanak az EU strukturális alapjaiból kapott támogatások. Ezek felhasználása során azonban igen sok az anomália és a kritika. Ezek egy része jogos – a támogatásoknak ki kell állniuk a közvélemény kritikáját. De látni kell azt is, hogy a legelmaradottabb térségekben a fejlesztési források felhasználása korlátozott – az adott lakosság alacsony szakképzettsége, vagy szakképzetlensége miatt.⁴² Ilyen területekre nem jönnek a beruházások. Itt tehát a fejlesztés első lépése a képzés lenne.⁴³ Sajnos, az EU területfejlesztési támogatásait nem lehet képzésre (azaz folyó kiadásokra) felhasználni. Ezért mondjuk, hogy a vidékfejlesztés komplex feladat – s talán éppen a humán ágazatok fejlesztése van az élen a fontossági sorrendben. Ha a vidéki értelmiség eltűnik, akkor a vidék is pusztulófélben lesz. Nem lehet *puszta* gazdasági mérlegelés alapján dönteni például a kisebb

⁴¹ [Szegénység és társadalmi kirekesztettség a vidéki területeken. European Commission. https://ec.europa.eu/social/BlobServlet](https://ec.europa.eu/social/BlobServlet)

⁴² Amikor egy másfél méteres homokbuckára kilátót építenek, vagy új iskolát egy olyan faluban, ahol a meglévő is nagy az adott gyerekszám mellett, nem föltétlenül korrupcióról van szó; sokszor nem lehet értelmesen felhasználni a támogatást.

⁴³ Zsíroa Géza tapasztalatait összegző tanulmány (Dányi László) bemutatta, hogy hiába próbálkozott vidéken munka-intenzív termelésre való áttérésre az Alföldön, a lakosságból nem akadt elegendő jelentkező az ehhez szükséges képzésre. A probléma gyökerei tehát még mélyebbre nyúlnak...

egészségügyi létesítmények bezárásáról, mert a kormányzás az emberekért van, azok jól-léte a célja. És ebben szerepe van – például – a közeli ellátó helyen lévő beteg rokonok látogatásának is. Bizony, szociális piacgazdaságra kell törekedni a vidékfejlesztés során is!

8. Környezetvédelem, környezetpolitika⁴⁴

A kormány a „kötelezőt” elvégzi, de semmi „szorgalmi” feladatot nem vállal. Abból indul ki, hogy Magyarország részaránya a világ GDP-jében 0,2 százalék, és ugyanennyi a hozzájárulásunk a globális széndioxid-kibocsájtáshoz is, tehát tevékenységünk globális dimenzióban nem oszt, nem szoroz. A saját, hazai környezetünket természetesen védeni kell, az fontos érdek, a megóvott környezet hozzájárul egészségünk megtartásához is, de a globális környezeti problémák megoldása nem a mi feladatunk, azzal törődjenek a legnagyobb kibocsátók.

Hiányzik a felismerés, hogy az ezen felüli, aktív környezetvédelemnek többlet-hozadéka van. Az aktív környezetvédelem természetesen a legfejlettebb technológiák alkalmazását, meghonosítását jelenti és követeli meg, s az hozzájárul a gazdaság általános modernizálásához, a műszaki színvonal emeléséhez. Továbbá: a környezetvédelem – a dolog jellegénél fogva – energia- és anyagmegtakarítással, energiaracionalizálással jár. Ennélfogva az az ország, amelyik élenjár a környezetvédelemben, versenyképességi előnyökhöz is jut.

Az aktív környezetpolitika további előnye, hogy kedvezően befolyásolja életmódunkat. Az árak és támogatások tudatos alakításával egy olyan értékrend felé terel, amely – a fogyasztói társadalmakétól eltérően – a tanulást, a művelődést, a sportot, az egészséges életmódot, a közösségi és családi időtöltést preferálja az autózással, a vásárlással, a minden áron való fogyasztással szemben.

A fővárosi közlekedési gondok háttere: az agglomerációs burjánzás

A kormányzati oldal több évtizedes, vétkes mulasztása most a radikális zöld elvakultsággal ütközik össze. Elvileg egyet lehet érteni azzal, hogy a főváros nem az autókért, hanem az emberekért van, egy nagyvárosban elsősorban a tömegközlekedéssel, és nem autókkal kell utazni. Ezt mind kényelmi, mind egészség- és környezetvédelmi okok indokolják. De a rendszerváltás után az agglomerációs burjánzást szabadjára engedték, ugyanakkor nem gondoskodtak arról, hogy a vasútállomásokon és a fővárosi tömegközlekedés végpontjainál P+R parkolók épüljenek. Így most ez a sokezes tömeg minden nap autóval igyekszik bejutni a fővárosba. Sajnos, a helyzet orvoslása igen nehéznek ígérkezik, ugyanis a P+R parkolók építése, kialakítása megkésett; a legtöbb erre alkalmas területet beépítették, a kisajátítás horribilis összegekbe kerülne.

⁴⁴ Kiss Károly

9. EU-tagságunk, értékrend⁴⁵

Sokan bírálják a kormányt (köztük Bod Péter Ákos is), hogy rossz a tárgyalási módszere az EU-val, a konfrontatív magatartás nem vezet eredményre, simulékonyabbnak kellene lenni.⁴⁶ De itt nem tárgyalási stílusról, hanem elvekről van szó.

Migránspolitika: Mint a probléma kezdetekor, 2014-ben Trócsányi László akkori igazságügyi miniszterünk megfogalmazta: Magyarországnak elég gondot jelent a most már 1 millióhoz közelítő cigány népesség asszimilálása, mely ötszáz éves probléma. Nem hiányzik nekünk ehhez még egy újabb súlyos gond: muzulmán bevándorolók tömegeinek a beilleszkedése.

Állásfoglalásunk az ukrajnai háborúban és a szankciók kérdése: Felszínes és formális megközelítésben a nagyhatalmi sovinizmus vezérelte Oroszország megtámadott egy szuverén államot. De nehéz nem észrevenni, hogy ez az USA háborúja Oroszország ellen, amibe belelovalták a szerencsétlen ukránokat. (Ajánlatos ez esetben is a hagyományos *cui prodest?* kérdést feltenni.) Egy ilyen háborúban Magyarország nem vehet részt, közvetve sem. És Magyarország nem támogathatja egy olyan ország felvételét a NATO-ba, amely semmibe veszi a kisebbségek jogait. Ez minket közvetlenül érint a kárpátaljai magyarok révén. És a NATO-ba való belépés szándéka mellett ez volt a közvetlen ok (a 8,5 millió ukrajnai orosz kisebbségi jogainak a megtagadása), amiért Oroszország megtámadta Ukrajnát. A háború megítélésében vízvázasztó, hogy ki hogyan áll a nemzetiségi jogok kérdéséhez.

Mindezek miatt az Oroszország elleni szankciókban sem veszünk részt, a fentieknek ez evidens következménye.

Gender-témák: Elvi kérdés az is, hogy nem áldozunk ezeknek az új örületeknek. Ez semmiképpen sem jelenti az érintettek diszkriminálását, csupán azt, hogy ragaszkodunk az alapvető identitásokhoz: a nemzeti és a nemi azonossághoz.

Nemzetek Európája, vagy nemzetek feletti Európa: A fejlett tagállamok egyértelműen az EU nemzetek fölötti intézménnyé alakítására törekszenek – a jogalkotásban és jogszolgáltatásban az EU intézményei folyamatosan túllépik kompetenciájukat. Ez a kis országok érdekeivel ellentétes, ezt mi is egyértelműen elvetjük. Ha valamire szükség lenne, az a Közös Piac intézményi megváltoztatása. A Közös Piac ugyanis nem teszi lehetővé a felzárkózást. Ez egyértelműen látszik a déli periféria országainak a fejlettségéből: a különbség köztük és a fejlett nyugati és északnyugati tagállamok között egy tapodtat sem változik. A megoldás az lenne, ha azok a tagországok, melyek fejlettségi szintje az átlag alatt van, mindaddig alkalmazhatnának vámvédelmet amíg a felzárkózásuk meg nem történik. *Ez azonban ellentétes lenne a Közös Piac lényegével.* Megvalósíthatósága kétséges. Talán nagyobb eséllyel lehetne elérni, hogy alkalmazhassuk a termelési és az export-támogatásokat. A

⁴⁵ Kiss Károly

⁴⁶ Lásd hivatkozott tanulmányát.

Visegrádi négyek közös fellépésének ez lehetne a legfontosabb területe.⁴⁷ Hogy ilyen közös fellépésnek milyen esélyei vannak, részletes külpolitikai elemzést kíván.

10. Az európai-uniós támogatások körüli vita

Itt két alapvető kérdéssel kell tisztában lennünk: (1) az EU-tól kapott pénzek nem támogatások, hanem járnak nekünk, (2) a jogállamisági eljárások csupán ürügyül szolgálnak a pénzek visszatartására; az igazi ok az értékrendbeli eltérés.

A 2004-es európai-uniós belépésünk során egy alku született: mi megengedjük, hogy a nyugati vállalatok szabadon tevékenykedjenek Magyarországon, és ennek fejében támogatást kapunk a strukturális alapokból (melyek a vidékfejlesztést szolgálják). (Emellett agrártámogatást is kapunk, de az a fejlettségi szinttől függetlenül minden országnak jár, emellett a Covid utáni újjáépítési alapból is kellene támogatást kapnunk.)

A kormányt bíráló ellenzéki közgazdászok erről mintha nem tudnának, és az EU-pénzek támogatás jellegét hangsúlyozzák. A részletes és mindenre kiterjedő számítások azonban kimutatják, hogy valójában nem az EU támogat minket, hanem mi támogatjuk az EU fejlettebb tagállamait.⁴⁸

Az ún. jogállami eljárások egyrészt olyan területekre is kiterjednek, ahol az EU-jognak nincs kompetenciája, másrészt a kommunikáció során mindig kiderül, hogy a vizsgálatot lefolytatóknak nem konkrét jogi-szabályozási kifogásaik vannak, hanem azt bírálják, hogy a hazai értékrend eltér a nyugat-európaítól.

Fennáll a valószínűsége, hogy jogos járandóságainkhoz nem fogunk hozzájutni. (Mivel itt nagy összegű euró-bevételek elmaradásáról van szó, e devizahiány is növeli az inflációt.) Ez esetben felmerül a kérdés, hogy hogyan helyettesítsük a hiányzó összeget.

Hogyan lehetne kompenzálni az EU által visszatartott pénzeket és van-e realitása a „huxit”-nak? Lóránt Károly pl. a következőket javasolja:⁴⁹

- A magyar gazdaságnak át kell állni az uniós forrás nélküli létre.
- Hosszú távon az ország fejlesztését alapvetően hazai erőre kell alapozni.
- A hiányzó EU-s pénzt nem szabad külső hitelekkel pótolni.
- Növelni kell a belső megtakarítást.
- Egyensúlyban kell tartani a fizetési mérleget.

⁴⁷ Az európai összetartozás eszméjéről lásd Botos Katalin esszéjét: https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/europa_jovoje.pdf

⁴⁸ Lásd erről: Kiss Károly: Amnézia - <http://kisskaroly.x3.hu/gazdpol/amnezia.pdf> és Kiss Károly: Alamizna vagy együttműködés? - http://kisskaroly.x3.hu/gazdpol/amnezia_mi.pdf

⁴⁹ Lóránt Károly: Csak tiszta forrásból. <https://demokrata.hu/gazdasag/csak-tiszta-hazai-forrasbol-696518/>

- Fokozni kell a külfölditőke-behozatalt; az jobb megoldás, mint az EU-s pénzek.
- A feldolgozóiparban (különösen az élelmiszeriparban) arra kell törekedni, hogy a feldolgozást minél nagyobb arányban hazai cégek végezzék, és így a profit itthon maradjon. (Mint korábban említettük, a kiskereskedelmi forgalomban is erre kellene törekedni.)
- A kilépés nem reális alternatíva; többek között azért nem, mert a nem európai-uniós külföldi cégek azért jönnek Magyarországra, hogy ezáltal elérjék az EU egységes piacát..

Ezekkel a javaslatokkal és elképzelésekkel szemben azonban többnyire ellenvetéseink vannak:

- A deviza államadósság törlesztésére devizára van szükségünk! Ez aktívumot követel, legalább is a kereskedelmi mérlegünkben...
- A belső megtakarítás növelése súlyos akadályokba ütközik. A kormány a költés felpörgetésével igyekszik lendületben tartani a gazdaságot... Ráadásul ez hoz adóbevételt!
- - A külső fizetési mérleg egyensúlyban tartásához a jövedelmek külföldre utalását is szabályoznunk kellene – (de vajon, hogyan? Már a Statisztikai zsebkönyvben sem szerepel a jövedelem külföldre utalása..)
- A külfölditőke-behozatal helyettesítheti ugyan a hiányzó EU-s pénzeket, de az nem állítható, hogy jobb megoldás lenne. Először is, az EU-s pénzek járnának – elvileg. A külföldi működő tőke pedig *kiutalja a nyereséget*, tehát annak is súlyos ára van.
- A nem európai-uniós külföldi cégek valóban azért jönnek Magyarországra, hogy ez által elérjék az EU egységes piacát. (Tulajdonképpen ez a legfontosabb tényezők egyike, amiért ezt az aránytalan előny-hátrány viszonyt az EU-ban el kell viselnünk.)
- Mint korábban említettük, az EU-val folyó vita „érték-alapú” és a szuverenitást érinti, ezért nincs helye az engedményeknek.⁵⁰

A kormány tehát kényszerhelyzetben van, és az EU-s pénzek elmaradása új, kiegészítő stratégiát követel. Kína, a kibővülő félben lévő BRICS és keleti származásunk kapcsán a türk-közép-ázsiai kapcsolatok aktivizálása azt a reményt kelti, hogy e nehéz időket ezzel a háttérrel sikerül átvészelnünk. Ez gyenge remény szál, hisz láthatjuk, hogy az USA a pénzügyi onnipotenciáján keresztül (a SWIFT rendszer uralása) erős kényszerítő eszközökkel

⁵⁰ Magyarország nem egy „gyütt-ment” ország, hanem egy 1100 éves európai állam. Amerika felfedezése, és a nemzetközi kereskedelmi útvonalaknak a Mediterráneumról az Atlanti óceánra áttevődése, majd a 150 éves török hódoltság ugyan a fejlődésben visszavetett és megtépázta államiségünket, de minden okunk megvan rá, hogy büszkék legyünk történelmünkre. (Hadd említsünk ebből kettőt. Könyves Kálmán királyunk – 1095-1116 – mondta volt, hogy *De strigis vero quae non sunt, nulla questio fiat*; miközben Nyugat-Európában még az 1700-as évek végén is füstölögtek a máglyák. A másik pedig: miközben Európában a reformációt követően dúltak a vallásháborúk, 1572-ben Párizsban Szent Bertalan éjszakáján több ezer hugenottát legyilkoltak, és az 1618-1648 közötti harmincéves háború során az európai népesség a felére csökkent, Magyarországon már 1568-ban, a tordai országgyűlésen, Európában először mondták ki a felekezeti egyenlőséget: *cuius regio, eius religio*.) Nem mellesleg nem sok kis nép dicsekedhet el 17 Nobel-díjassal és évi két kitüntetéssel.... (a 14.-ek vagyunk a nemzetek rangsorában).

rendelkezik a nemzetközi elszámolásokban. A „két pogány közt egy hazáért” tipikus helyzete marad továbbra is a mi helyzetünk.⁵¹

11. Oktatás, kultúra⁵²

Jánossy Ferenc 1966-ban írt, *A gazdasági fejlődés trendvonalai és a helyreállítási periódusok* c. könyve óta tudjuk, hogy egy ország hosszú távú fejlődési lehetőségeit, perspektíváit alapvetően munkaerejének képzettsége és kvalitásai határozzák meg. A közgazdaságtan gyakori témája annak kimutatása, hogy az eredmények milyen mértékben tulajdoníthatók a munkaerőnek. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a Fidesz-kormány nem fordított kellő figyelmet az oktatásra.

De felhívjuk a figyelmet egy fontos mentő körülményre: az 1948-49-es kommunista hatalomátvételt követő értékrend-változásra. Az új hatalom ideológiai preferenciája a munkásosztály és a dolgozó parasztság, a fizikai munka volt (bár állandó kitételként szerepelt az osztály-hű értelmiség is). Ez az ideológia határozta meg a központilag megszabott béreket is – a szellemi munka és az értelmiség háttérbe kerülését, alacsony fizetésüket. A rendszerváltás után ezt a helyzetet rendezni kellett volna, de a súlyos külső eladósodás nem tette lehetővé.⁵³ Valójában csak az utóbbi években kerültünk olyan helyzetbe, hogy lehetővé vált az értelmiség bércorrekciója – és az orvosok esetében ez meg is történt. (De a nővéreknél messze nem).

A pedagógusok jogos bérigénye pedig a napi politikában sajnálatos módon összefonódott az EU-s pénzek visszatartásával. A kormány ezt „zsarolási” potenciálként használta fel – egyébként teljesen jogosan és célszerűen, mert a pedagógusok béremelésére nincs költségvetési fedezet. Egy win-win kimenetel helyett azonban, szerencsétlenségünkre, egy lose-lose folyamat játszódott le: a pénzünket sem kaptuk meg, és a pedagógus-társadalom a kormány ellen fordult. A pedagógusok béremelése azonban nem halogatható tovább, azt meg kell oldani a költségvetési deficit terhére. Az oktatásügy jelentősége messze túlmutat a pénz-problémákon! Az ifjúság jövője, mentalitása szempontjából alapvető kérdés! Ha tetszik: alapvető politikai probléma.

A kormány a közelmúltban a közoktatásban túlzottan centralizált politikát folytatott. A nemzetközi összevetésekből tudjuk, hogy a finn oktatáspolitikát nem azért tekintik a legjobbnak Európában (és a felmérések szerint a legeredményesebbnek) mert ott a legmagasabbak a pedagógus-bérek. Ellenkezőleg, a finn tanárok bére a nyugat-európai szinthez képest átlagos. A siker hátterében az oktatás szabadsága áll: a tanárok az általuk

⁵¹ Óhatatlanul felidéződik idősebb szakembereknek a hatvanas évek gyakorlata, amikor két statisztikát készített a KSH: egyet a magyar- és KGST-szabványok, egyet a GATT szabványai szerint...

⁵² Kiss Károly

⁵³ Botos Kata: Miért nem megy tanárnak a mai fiatal? (az oktatási és egészségügyi fizetések történelmi elmaradásának okai) https://utodaink-jovoje.hu/ember/oktatas_egeszsegugy_berek.pdf

választott tankönyvekből taníthatnak, az általuk preferált módszerek szerint. Kreatív értelmiségiek számára ez – valamint a tanári pályához kapcsolódó elhivatottság – többet jelent, mint a magasabb kereset.

Ami a felsőoktatást illeti, az elmúlt években a kormány az alapítványi egyetemek felé vette az irányt. Az, hogy egy egyetemet gazdaság- és tudománypolitikai szempontból nem minisztériumi hivatalnokok, hanem közéleti személyek, helyi politikusok és neves üzletemberek irányítanak, önmagában még jó is lehet. De ez párosul a központi elvárással is, hogy az egyetemek minél inkább „piacképes” értelmiségieket és fiatal szakembereket képezzenek, olyanokat, akiket az üzleti szféra azonnal alkalmazni tud.

Ez viszont zsákutca, súlyos szakbarbársághoz vezet. A csak egy valamihez értő szakemberekből (bármennyire is a csúcson vannak abban a témában), nem lesznek értelmiségiek; olyan emberek, akik tevékenyen meghatározzák a társadalom arculatát.⁵⁴ A felsőoktatás ideális profilja az lenne, ha az alapfokon (bachelors level) a hallgatóknak kötelező lenne a tudományok széles körének a megismerése (történelem, irodalom, jog, közgazdaságtan, pszichológia, matematika, informatika), a mester szinten viszont már szigorúan egy területre specializálódnának.⁵⁵ (A „bolognai folyamatnak” ez lett volna a lényege, de az a megvalósítás során eltorzult. Az adott egyetemek az alapfokon arra törekedtek, hogy minél több „saját” tárgyat kerüljön be a tanrendbe, megfiúsítva ezzel a alapképzés széleskörű tárgyválasztásának a lehetőségét – azaz a lényegét.)

Brain drain: Korábban ellenzéki politikusok és közgazdászok gyakran emlegették, hogy a hazai fejlődést, növekedést az EU-tól kapott támogatások teszik lehetővé. (Amióta nem kapjuk meg a nekünk járó pénzt, azóta ezt nem hallani.) Annak idején kimutattuk, hogy valójában ennek a fordítottja igaz; gazdaságilag mi támogatjuk a fejlettebb nyugati tagországokat.⁵⁶ Még inkább így van ez, ha számításba vesszük, hogy a magyar állam pénzén képzett fiatalok tömegei dolgoznak Nyugat-Európában. Ki kell annak alakítani a jogi kereteit, hogy ha valakinek a magyar állam fizette a felsőfokú tanulmányait, akkor annak költségeit köteles visszafizetni, ha külföldön vállal munkát.

*

A kulturális életben az állami támogatások körül időnként súlyos politikai harcok dúlnak. Egyes színházak és intézmények úgy gondolják, hogy bármilyen perverz, ízléstelen produkciót adnak is elő, ahhoz joguk van az állami támogatásra. Ezzel szemben az a véleményünk, hogy az állam (illetékes szervei) alkalmazhatnak saját értékrendet a támogatások elbírálásakor. Az ilyen produkciók éljenek meg a piacról. Az állam szerepe ez esetben abban nyilvánul meg, hogy nem korlátozza az adott intézmény működését. (Cinikusan azt is mondhatnánk, hogy az aczéli hármashól két kategória maradt érvényben.) De egy kormánytól sem várható el, hogy olyan produkciókat és tevékenységeket támogasson, melyek ellentétesek ideológiájával, értékrendjével és politikájával.

⁵⁴ Ez a meghatározás Huszár Istvántól ered, még az átkosból.

⁵⁵ Lásd erről: Kiss Károly: Az egyetemek jövője.

http://kisskaroly.x3.hu/oktatas/egyetemek_jovoje_tanulmany.pdf

⁵⁶ Erre a 10. pontban is utaltunk.

12. Egészségügy, társadalompolitika

Nemzetközi összehasonlításban – az európai országok körében – a kelet-európai volt szocialista országok lakosságának egészségügyi mutatói kivétel nélkül mind a lista végén szerepelnek.⁵⁷ Ez nem csak az alacsonyabb fejlettség következménye, ez rendszerkövetkezmény. A proletárdiktatúra ideológiájára alapozott berendezkedés következménye, amely „lenyomta” az értelmiségi területeket, mind ellátottság, mind kifejezetten a bérek tekintetében. Aztán, ahogy a diktatúrák enyhültek, a helyzet valamit javult, de a piactudományok viszonyaitól továbbra is elmaradt. (Mellesleg megjegyezve, ott is kevés pl. az egészségügyi személyzet, mert ilyen nehéz munkára még anyagiakkal is nehéz ösztönözni... A betegápoló rendek meg ugyebár, gyakorlatilag mindenütt megszűntek...)

Igazából egy kérdés marad: miért MI VAGYUNK az **abszolút utolsók**? Ez csak annak a számlájára írható, hogy a hetvenes évek elején kialakult, és a végén felerősödött, az országot majdnem a fizetésképtelenségig sodró adósságválságunk *nem tette lehetővé szabad források keletkezését a korrekcióra*. Nehéz elfogadni, de az államadósság árnyéka ilyen hosszú!

Az elmúlt években megoldódott egy régóta húzódó akut probléma: jelentősen megemelték az orvosok fizetését. Ezzel megszüntették az ágazat két súlyos anomáliáját: a hálapénzt és a magán- és állami egészségügy összemosódását. A kormány – helyesen – bűncselekményként kezeli a hálapénz elfogadását. És megtiltotta, hogy az orvosok hol az állami, hol a magánegészségügyben tevékenykedjenek. Mindez feltehetőleg csökkenti majd az orvosok külföldre vándorlását. *Megoldatlan maradt viszont a kiegészítő személyzet helyzete*. A nővérhiány tragikus, bár ez súlyos gond a fejlett országokban is. Márpedig nélkülük éppúgy nincs jó egészségügy, mint a döntően fontos orvosok nélkül. A helyzetmegoldást követel.⁵⁸

Továbbra sincs gyors megoldás az orvos-állomány elöregedésére sem, hiszen az orvosutánpótlás kérdését hosszú időn át elhanyagolták. Emellett számos anomália található belföldi régiós és szakmai szinteken is. Nemcsak a béremelést; a körülmények változtatását, a vidéki elhelyezkedések vonzóvá tételét is meg kell oldani (ahogy ezt a területfejlesztésnél is jeleztük.) Nem lehet a piacosítás útjára lépéstől várni a megoldást, pedig nálunk, de világszerte is, jószerint csak ebben próbálnak kiutat találni a pénz-problémára.

Az egészségügyre jelenleg még rányomja a bélyegét a szocializmusból örökölt egyenlőség eszméje: mindenkit megillet ugyanaz a szolgáltatás. De ez – a lakosság elöregedése és az új technológiák égbeszökő költségei miatt – egyre inkább tarthatatlan lesz. Az egészségügyi költségek döntő hányada egy ember életének utolsó éveiben jelentkezik. Az információtechnológia, a genetika és a biotechnológia új eredményeinek alkalmazása hihetetlenül

⁵⁷ Botos Katalin: Egészségügyi helyzetkép Európában 2020-ban. Az egészségügyi vezetők szaklapja IME, 2022. 2 szám, továbbá: Botos József – Botos Katalin: Egészségpolitika – gazdaságpolitika. Valóság, 2020/7.

⁵⁸ Index, 2023 okt 8: Kult Orsolya: Vészesen fogynak az ápolók Magyarországon.

megdrágítja az egészségügyi kiadásokat. Ebből a helyzetből csak az a megoldás kínál majd kiutat, amit a nyugat-európai jóléti államokban alkalmaznak: a társadalombiztosítás egy alapszolgáltatást nyújt, amely mellé köthetők kiegészítő magánszolgáltatások. De fontos kérdés, hogy milyen kört ölel fel az alapszolgáltatás. Az nem fogadható el, ha a várólista hosszúsága miatt a beteg meghal, ha nem fordul magánorvoshoz.

Fontos változtatásra lenne szükség a **nyugdíjrendszerben is**: főleg az előregedés- okozta terhek miatt. Be kellene vezetni a „gyermekpontos” rendszert. Ez a demográfiai céljainkkal kompatibilisabb megoldás lenne. Hosszú távon jól ösztönözné a nagyobb családok kialakulását, és a szociálpolitikai kiadások legcélszerűbb módjainak is (melyet a költségvetés fedez), az egyike lenne.⁵⁹

A kormány beváltotta ígéretét, gyakorlatilag *megszűnt a munkanélküliség*. (A bírálók erről megfélekedeznek, sőt, időnként még a munkaerőhiányt is a kormány szemére vetik. Igaz azonban az is, hogy ebben *a megnőtt külföldi munkavállalás* is benne van. Ami nem feltétlen pozitív folyamat, hiszen a legdinamikusabb esetleg képzettebb rétegek távoztak.)... Mindenesetre, a munkaerő-piac lehetővé teszi, hogy a szociálpolitikában olyan megoldásokat alkalmazzanak, melyek a támogatásokat munkavégzéshez kötik. (És nagyon helyesen, a családpolitikában is.) A közmunka – bármennyire is kritizálják ellenzéki oldalról – igen hasznos intézmény. A szegényeknek nem támogatást, hanem munkát kell adni. Különösen nagy a jelentősége azokon a településeken, ahol magas a cigány lakosság aránya. Ez elősegíti értékrendjük formálását, a munkához való viszony pozitív alakulását. A közmunkához kötött szakképzés jelentős intézkedés. Jogos az elvárás, hogy az abban résztvevők valamilyen szakképzettséget szerezzenek.

Családpolitikánk világszerte elismerést vívott ki. Ezt tovább kell fejleszteni, hogy *családbarát kultúráról* beszélhessünk.

⁵⁹ Botos József-Botos Katalin: Nyugdíjrendszer változó társadalomban Pénzügyi Szemle 2020/1

13. Teljesítményünk európai összevetésben

IMD World Competitiveness Ranking

	verseny- képesség		gazdaság		kormányzat		üzleti környezet		infra- struktúra	
	2018	2022	2018	2022	2018	2022	2018	2022	2018	2022
Magyarország	47	39	39	8	48	37	58	48	39	36
Csehország	29	26	16	18	27	22	32	29	30	28
Lengyelország	34	50	18	29	40	56	37	58	34	43
Szlovákia	55	49	46	52	55	51	60	54	45	42
Ausztria	18	20	17	24	32	34	14	18	14	10

<https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/>

A 63 ország versenyképességét vizsgáló és összehasonlító IMD rangsorában 2022-ben a 39. voltunk. Ez jobb, mint a lengyeleké és a szlovákoké, és 2018 óta a 47. helyről jöttünk fel. Az IMD különösen sokra értékeli a gazdasági növekedésünket – az általános gazdasági teljesítményben a 8. (!) helyen állunk. A kormányzat teljesítménye sem rossz, majdnem eléri Ausztriáét. Az üzleti környezetünket viszont eléggé leértékeli.

Economic and development data: positions within the EU					
Goals	Hungary	Czechia	Poland	Slovakia	Austria
GDP/capita growth	7	12	4	13	22
Investment/GDP	2	3	23	14	5
Employment (20–64 years)	13	4	16	19	12
Health status	23	20	22	19	11
Avoidable mortality	25	18	19	22	13
Early school leavers	22	10	5	11	14
Neither in employment, nor in education (15–29 years)	20	11	15	21	7
Share of people with tertiary education	25	24	16	20	18
Adult education	20	19	23	25	8
Basic digital skills	21	8	23	16	6

Source: EU (2021)

(Forrás: Csath Magdolna: *Growth and Development Trap*)

A GDP elsősorban a mennyiségi növekedést fejezi ki, a minőségi változásokat nem mutatja (bár növekedése elősegíti a minőségi változást). Csath Magdolna tíz mennyiségi és minőségi mutató szerint vizsgálja helyünket az uniós országok rangsorában.⁶⁰

A 2021-es adatokat tekintve a beruházási hányad vonatkozásában a dobogós 2. helyen állunk, és jó a helyezésünk (7.) a gazdasági növekedésben is. Középmezőnyben vagyunk (13. hely) a foglalkoztatásban is, de az összes többi, minőségi mutatót tekintve a sereghajtók közé tartozunk:

a. sem nem dolgozó, sem nem tanuló 15-29 évesek:	20. hely
b. felnőttoktatás:	20. hely
c. alapvető digitális képességek:	21. hely
d. korai iskolaelhagyók:	22. hely
e. egészségi állapot:	23. hely
f. elkerülhető mortalitás:	25. hely
g. a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya:	25. hely

Ausztria – a GDP növekedését leszámítva – minden más vonatkozásban az 5. és 18. helyek között áll, de a csehek, szlovákok és lengyelek is kevesebbszer szerepelnek a sereghajtók között.⁶¹ *Ebből világosan látszik, hogy milyen területeken kell előrehaladást elérnünk a felzárkózáshoz.*

Ami a pénzügyi helyzet összehasonlítását illeti:

	A külső adósság a GDP arányában (%)		A költségvetés hiánya 2022-ben (a GDP %-a)
	2018	2022	
Magyarország	79,2	88,4	-6,2
Csehország	78,8	67,8	-3,6
Lengyelország	61,7	53,6	-3,7
Szlovákia	114,5	103,1	-2,0
Ausztria	150,8	131,7	-3,2

Forrás: - <https://www.focus-economics.com/economic-indicator/external-debt/> és <https://countryeconomy.com/deficit?anio=2021>

A külső adósságot nem sikerült az elképzelések szerint csökkentenünk, amint látjuk, Szlovákia e téren már megelőzött bennünket... A magas hazai költségvetési hiány az inflációnál tárgyalt bajainkra utal: a túlméretezett szociálpolitikai támogatásokra, és a devizahiány miatti eladósodás kamatterhére.

⁶⁰ Csath, Magdolna: Growth or Development Trap. . <http://real.mtak.hu/144362/1/fer-21-2-ove1-csath.pdf>

⁶¹ A magyar gazdaság rendszerváltás utáni, 30 éves fejlődésének áttekintő elemzését lásd: Kiss Károly: Rendszerváltás, útkeresés, rálelés? http://kisskaroxy.x3.hu/gazdpol/30_eve_szabadon.pdf

Elgondolkodtató, hogy Kelet-Európa bele van kényszerítve az alacsony eladósodásba, míg a nyugatiak magas eladósodás mellett élnek magas színvonalon. Nyilván a költségvetési bevételek elviselik Nyugaton az adósságszolgálat terhét... Nálunk különösen nagy probléma, hogy mi *a semmiért* adósodtunk el 1973-89 között, hiszen az egyre növekvő adósságszolgálatból az ország nem látott semmit. Ha az a sok pénz a termelékenységet emelő beruházásokra ment volna el, akkor sokkal könnyebb lenne most a helyzetünk...

14. A közepes fejlettségi szint áttörésének nehézségei

A magyar gazdaság most azokkal a nehézségekkel küzd, amelyek a közepes fejlettségi szintből való kitörést, a továbblépést akadályozzák. A szakirodalom a „közepes fejlettség csapdájának” nevezi ezt a beragadt állapotot. A Világbank sztenderdje szerint ugyan mi már átléptük a közepes fejlettség határát (mely 13.200 \$/fő vásárlóerőparitáson), és ezzel ahhoz a 23 szerencsés országhoz tartozunk, melyeknek 1960 óta a 101 közepesen fejlettet számláló csoportból sikerült átlépni a fejlettek közé. (Horvátországgal, Ciprussal, Máltával, Lengyelországgal és Szlovéniával együtt).⁶² De célszerűbb, ha az EU GDP/fő átlagát vesszük alapul, és ahhoz képest (34 ezer \$/fő – szemben a mi 18.800 \$ körüli értékünkkel) még mindig le vagyunk maradva.

Csath Magdolna *Growth or Development Trap* c. tanulmányában erről ezt olvashatjuk: „Azok az országok a leginkább veszélyeztetettek, amelyek az értékláncon – amely a termék kitalálásától a piaci értékesítésig tart –, képtelenek feljebb lépni, mivel a növekedést továbbra is a betelepülő külföldi cégek összeszerelő üzemaitől várják.”⁶³ A helyzet azonban ennél bonyolultabb. Ugyanis az utóbbi években megszületett az *Industrialization 4.0* koncepciója. Ennek értelmében a fejlődés már nem egyes kitüntetett ágazatokhoz kötődik. Az ágazati profilnál fontosabb, hogy az adott tevékenységben mennyire van jelen az IT, a digitalizáció és a MI.⁶⁴ Ezért pl. a hazai iparban nagy súllyal jelenlévő német autógyártást sem önmaga az minősíti, hogy összeszerelés, hanem az, hogy milyen technológiai szintet képvisel. A továbbiakkal viszont egyetértünk: a kitörés egyik fontos feltétele az innovációs képesség javítása; az olcsó munkaerőre támaszkodó növekedés modellje kezd korlátokba ütközni. „A növekedés fenntartása a tízezer dollár egy főre jutó GDP-érték elérése után kezd nehézzé válni. Ezt a szintet ugyanis mennyiségi növekedéssel, a nemzetközi láncokba való bekapcsolódással és az azokon keresztül történő exporttal, valamint a foglalkoztatás bővítésével viszonylag könnyen el lehet érni. Az ennél magasabb szintre jutáshoz azonban már strukturális, vagyis minőségi változásokra is szükség van. Ennek egyik fontos feltétele a

⁶² Lásd erről: The World Bank: China 2030, internet, és The Economist April 1st 2023. Emerging economies.

⁶³ Growth or Development Trap. Financial and Economic Review. June 2022, Budapest

<http://real.mtak.hu/144362/1/fer-21-2-ove1-csath.pdf> és: Közepes jövedelmi csapda vagy fejlettségi csapda és a költségvetési hatások. https://www.mkt.hu/wp-content/uploads/2020/11/psz_2019_jan.pdf

⁶⁴ Lásd erről: Kiss Károly: Arccal az ipar felé. http://kisskaroly.x3.hu/publicisztika/arccal_az_ipar_fele.pdf

humán vagyon minőségének folyamatos emelése.”... ” A csapdából azok az országok tudtak kitörni, illetve azok tudták elkerülni, amelyek sikeresen mozgósították hazai erőforrásaikat.”⁶⁵

Proposed development indicators and targets			
Economic	Economic structure	Knowledge	Health and environmental
goals			
Reducing regional disparities in GDP per capita	Increasing the share of innovative firms	Increasing the share of tertiary education in the working age population	Increasing life expectancy and healthy life expectancy
Increasing the share of intangible/knowledge investment within total investment	Increasing value added / employee value in all sectors	Reducing the share of people with lower education in all age groups	Reducing population loss
Progress from development: improving the efficiency of public spending (R&D, digitalisation spending)	Increasing the share of high value-added firms in the economy as a whole	Increasing the share of technical/scientific and IT graduates	Reducing air pollution
	Reducing the share of imports in exports	Increasing the share of adult education in the total population	Expansion of green areas, afforestation
	Digital development		

(Forrás: Csath Magdolna.: *Growth or Development Trap.*)

A GDP értéke nem fejezi ki kellőképpen a fejlettséget, és több irányban is torzulhat. Ezért Csath Magdolna gazdasági, gazdasági szerkezeti, a munkaerő képzettségére vonatkozó, valamint környezeti és egészségügyi indikátorokat sorol fel, melyekkel jobban mérhető a fejlettség. És egyúttal ezek azok a tényezők, melyek fejlődésünket, a közepes fejlettség csapdájából való kitörésünket a legjobban szolgálnák. Néhány közülük:

- h. a tudás fejlesztését szolgáló beruházások növelése
- i. a közkiadások hatékonyságának növelése
- j. a digitalizáció fejlesztése
- k. az innovatív cégek arányának növelése
- l. a magas hozzáadott értéket termelő vállalatok arányának növelése
- m. az export import-tartalmának mérséklése
- n. a felsőfokú képzettséggel rendelkezők arányának emelése
- o. a műszaki és információtechnológiai végzettségűek számának növelése
- p. egészségi állapotunk javítása
- q. az egészséges környezet megóvása.

⁶⁵ Csath Magdolna fentebb idézett tanulmányai..

Természetesen korántsem olyan egyszerű a dolog, mint gondolhatnánk. Hiszen pl. az n és o pontok nem pusztán elhatározás kérdései. Hogyan növeljük a felsőoktatásban résztvevők, a műszaki képzettségűek számát? Ma már a gyenge eredményekkel is bejutsz a felsőoktatásba. Nem itt lehet megfogni a problémát: sokkal korábbi fázisokban kell keresni a megoldást. Hiszen már nem mehetünk alább az egyetemistáink színvonalában... Mikor gyakran írni-olvasni se tudnak. S mikor nincs elég jelentkező a természettudományos tanári szakokra, mert aki ehhez ért, az nem megy el tanítani – alacsony jövedelemért... A közoktatás minőségét kell radikálisan javítani, s a tanári életpálya megbecsülését – már a kezdeténél!. Klebelsberg kívántatik!

Mindezt úgy összegezzük, hogy a forrásokat *nem a bármilyen profilú* külföldi működő tőke bejövételének az elősegítésére kell koncentrálni, hanem a humán tőke, az innováció, az IT és a digitalizáció fejlesztésére. Jó példája ennek a kormány megállapodása a Telekommal, miszerint közösen fogják támogatni „a digitális technológia integrálását, a digitális megoldások fejlesztésének és elterjedésének ösztönzését a mikro-, kis- és közepes vállalatok körében”.⁶⁶ És követni kell az új nemzetközi példákat: amilyen a bostoni LabCentral, a világ első közösségi laboratóriuma, ahol biológiai startupok állnak sorba, hogy béreljenek egy apró labort.⁶⁷ De köznyelven szólva addig is valamiből élni kell, tehát itt a jelent és a jövőt szolgáló megfelelő arányok kialakításáról is szó van.

15. Javaslatok, ajánlások

1. Az adórendszerünket át kell alakítani oly módon, hogy az szja progresszivitása nőjön és az áfa-nak kisebb legyen a súlya.
2. A még mindig pazarló rezsitámogatást meg kell szüntetni. Azt csak egy bizonyos jövedelemszintig szabad adni.
3. Ugyanakkor a családpolitikai támogatások rendszerét tovább érvényben kell tartani és tovább kell fejleszteni oly módon, hogy magyar családbarát kultúráról beszélhessünk. A nehezedő pénzügyi feltételek közepette ennek megteremtése nem lesz könnyű feladat. (Éppen ezért kell a pazarló rezsitámogatásokat a rászorulóké körére szűkíteni.)
4. A külföldi áruházláncoknak – főként az élelmiszerkereskedelemben – meg kell szabni, hogy termékeik milyen arányban legyenek hazaiak. (Amennyiben az EU-jog ezt lehetővé teszi; talán a beengedéskor kellett volna ezt feltételként szabni, de jó lenne most is, ha lehet.)

⁶⁶ Magyar Nemzet, 2023. szept. 16.

⁶⁷ Hvg, 2023. szept. 21.

5. A hazai élelmiszergyártást meg kell erősíteni és ki kell építeni a felvásárló rendszert.
6. A szubszidiaritás jegyében nagyobb mozgásteret kell adni a vidéki önkormányzatoknak.
7. A lakáspolitikában a megfizethető állami bérlakások építését sürgősen el kell kezdeni. A fiatalok, különösen az alacsonyabban fizetett humán szakmákban, nem tudnak az életkezdéshez önállósulni. Ez demográfiai szempontból is kívánatos lenne.
8. A közoktatás színvonalának emelésére átfogó koncepció kell. Oldani kell a túlzott centralizációt és a tanároknak nagyobb tanítási szabadságot kell adni a tananyag kiválasztásában és a módszerek alkalmazásában. Haladéktalanul meg kell emelni a béreket, különösen az induló pedagógus-jövedelmeket.
9. A felsőoktatás túlzottan a piaci igényekhez igazodik. Ez a szakbarbárságot erősíti, és hosszú távon kontraproduktív. Azt a klasszikus bolognai rendszert kell megvalósítani, ami alapfokon mindenirányú tájékoztatást nyújt, és csak a mesterszinten specializálja erősen a képzést.
10. Az egészségügyben fel kell készülni egy olyan modell bevezetésére, melyben a társadalombiztosítás alapellátást nyújt, és bizonyos kezelésekre és gyógymódokra csak magánbiztosítással van lehetőség. Erre a lakosságot fel kell készíteni. Gondos mérlegeléssel kell megállapítani az alapellátások még elfogadható szintjét!
11. Oldani kell a nyugdíjrendszer merevségeit. Továbbra is támogatni kell, de legalább is lehetővé kell tenni az idősök nyugdíjkorhatár utáni munkavégzését. Mérlegelni kell a gyermekpontok bevezetését a nyugdíjrendszerben. (Ez hosszú távú demográfiai céljainkkal összhangban lenne,)
12. A költségvetési lehetőségek erejéig támogatni kell a megújuló energiák fejlesztését.
13. A költségvetési támogatások során figyelembe kell venni a környezetvédelmi szempontokat. Környezetkárosító tevékenységeket nem szabad támogatni. Szabályozásunkban a környezetvédelem szempontjait szélesebben figyelembe kell venni (pl. pet-palackok visszaváltása).
14. A jogi és egyéb lehetőségeken belül törekedni kell a közbeszerzések nagyobb fokú nyilvánosságára és átláthatóságára.
15. Meg kell változtatni a külföldi működő tőkével kapcsolatos politikánkat: nem a közvetlen támogatásokra és kedvezményekre kell helyezni a hangsúlyt, hanem olyan gazdálkodási és intellektuális „környezet” kialakítására, mely jobban megfelel a nagyobb hozzáadott értéket termelő és a legmagasabb technológiai szintet képviselő vállalatoknak.

Felhasznált tanulmányok

Bod Péter Ákos: A kormány tévúton jár, a következmény borzasztó lesz.

<https://jelen.media/kozelet/bod-peter-akos-a-kormany-tevuton-jar-a-kovetkezmeny-borzasztol-esz/>

Botos Kata: A hazai iparpolitikáról – Miben van igaza, és miben nincs Bod Péter Ákosnak?

https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/fellner_akos_igaza.pdf

Botos Kata: Infláció és pénzügyeink – reagálás Fellner Ákos írására. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/fellner_akos_igaza.pdf

Botos Kata: Infláció. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/inflacio_tortenelmi_szalak.pdf

Botos Katalin: Európa jövője. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/europa_jovoje.pdf

Botos Kata: A hazai iparpolitikáról. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/botos_bpa_biralat.pdf

Botos Kata: Miért nem megy tanárnak a mai fiatal? (az oktatási és egészségügyi fizetések történelmi elmaradásának okai) https://utodaink-jovoje.hu/ember/oktatas_egeszsegugy_berek.pdf

Botos Kata: Fiskális politikánk. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/botos_fiskalis_politika.pdf

Botos Kata: Agrárpolitikánk aktuális kérdései https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/botos_agrargazdasag.pdf

Botos Katalin: A magyar eladósodás oka. Valóság, 2019 július.

Botos József - Botos Katalin: Egészségpolitika, gazdaságpolitika. Valóság, 2020/7.

Botos József - Botos Katalin: Nyugdíjrendszer változó társadalomban. Pénzügyi Szemle 2020/.....

Botos Katalin: Egészségügyi helyzetkép Európában 2020-ban. Az egészségügyi vezetők szaklapja IME, 2022. 2 szám.

Botos Katalin: Rendszerváltozás egy közgazdász szemével. Magyar Szemle, 2022/1. és 2 szám.

Czecezi Vivien – Kolozsi Pál Péter – Kovács Kinga Virág – Kutasi Gábor – Torda Sztella: Az infláció nem monetáris kezelése az EU országokban. A 2022-ben tapasztalt inflációs nyomás fokozódására rövid távon adott költségvetési és szabályozási lépések az EU-országokban. Külgazdaság, 2023/3-4. pp. 86-128.

Csath Magdolna: Gondolatok az ipar jövőjéről és az iparpolitikáról.

<http://real.mtak.hu/160100/1/1469-ArticleText-5479-3-10-20221219.pdf>

Csath, Magdolna: Growth or Development Trap. <http://real.mtak.hu/144362/1/fer-21-2-ove1-csath.pdf>

Csath, Magdolna: Közepes jövedelmi csapda vagy fejlettségi csapda és a költségvetési hatások. https://www.mkt.hu/wp-content/uploads/2020/11/psz_2019_jan.pdf

Csikvári F. András: Iparpolitika – ma. <https://ujnepszabadsag.com/2023/09/12/iparpolitika-ma/>

Csikvári F. András: Energiapolitikánkról – röiiden. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/csikvari_energiapolitikankrol.pdf

Farkas Zoltán: Majd ha fagy. (Elértéktelenedő keresetek, kétarcú infláció, csalóka átlagok.) Hvg 2023. aug. 31.

Farkas Zoltán: Szoba tudósoknak. Hvg, 2023. szept. 21.

Fellner Ákos: Megbukott az unortodox gazdaságpolitika. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/az_unorthodoxia_kudarca.pdf

Hvg, 2023. szept. 21. Szoba tudósoknak.

IMD World Competitiveness Ranking. <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/>

IMF World Economic Outlook. Update. January 2023. <https://www.imf.org/-/media/Files/%20Publications/WEO/2023/Update/January/English/text.ashx>

Kiss Károly: Káosz a világgazdaságban, a fiskális és monetáris politikák ütközése. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/vg_kaosz_inflacio.pdf

Kiss Károly: Arccal az ipar felé. http://kisskaroly.x3.hu/publicisztika/arccal_az_ipar_fele.pdf

Kiss Károly: A nagy akkucsata. https://utodaink-jovoje.hu/globalis/akku_csata.pdf

Kiss Károly: Amnézia - <http://kisskaroly.x3.hu/gazdpol/amnezia.pdf>

Kiss Károly: Alamizsna vagy együttműködés? - http://kisskaroly.x3.hu/gazdpol/amnezia_mi.pdf

Kiss Károly: Az egyetemek jövője. Valóság, 2018. május. http://kisskaroly.x3.hu/oktatas/egyetemek_jovoje_tanulmany.pdf

Kiss Károly: Rendszerváltás, útkeresés, rálelés? Valóság, 2020. augusztus. http://kisskaroly.x3.hu/gazdpol/30_eve_szabadon.pdf

Lámfalussy Sándor: Pénzügyi válságok a fejlődő országokban. Akadémiai Kiadó, 2008.

Lóránt Károly. Csak tiszta hazai forrásból. <https://demokrata.hu/gazdasag/csak-tiszta-hazai-forrasbol-696518/>

Magyar Nemzet, 2023. szept. 16. Közös megállapodást írt alá a kormány a Telekommal.

MCC Budapest Peace Forum: Panel V – Gazdasági hatások, emberi és anyagi költségek. <https://peaceforum.mcc.hu/>

Az MNB 2023. szeptemberi inflációs jelentése.:

<https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/inflacios-jelentes/2023-09-26-inflacios-jelentes-2023-szeptember>

Podmaniczky László: Mezőgazdaság – élelmiszeripar – agroökológia. https://utodaink-jovoje.hu/gazdasag/podma_mg_elelm_agrook.pdf

Spéder Balázs – Vonnák Balázs: Inflációs sokkok és defláció: stilizált tények az elmúlt 50 év alapján. Hitelintézeti Szemle, 22. évf. 3. szám, 2023. szeptember, 26–47. o.

Szegénység és társadalmi kirekesztettség a vidéki területeken. European Commission. <https://ec.europa.eu › social › BlobServlet>

The Economist April 1st 2023. Emerging economies.

The World Bank: China 2030 : building a modern, harmonious, and creative society.

<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/781101468239669951/china-2030-building-a-modern-harmonious-and-creative-society>

Weinhardt Attila – Szabó Dániel: Súlyos döntésre ébredt Magyarország: Akár le is állhatnak az orosz gázszállítások. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20231014/sulyos-dontesre-ebredt-magyarorszag-akar-le-is-allhatnak-az-orosz-gazszallitasok-645395>